

گونه‌شناسی نهادهای مالی و مراکز تصمیم‌گیری اقتصادی در ساختار اقتصاد ایران

دکتر بیژن بیدآباد*

چکیده

در این مقاله به کلیت انواع نهادهای مالی و مراکز تصمیم‌گیری در اقتصاد ایران اشاره‌ای خواهیم داشت. گونه‌های مختلف این مراکز از لحاظ نحوه عمل و همچنین، نظارت با توجه به ابعاد خاص اقتصاد پنهان نیز مد نظر قرار خواهد گرفت. در این مقاله به بودجه‌های مختلف دولتی و شبه‌دولتی و گروه‌های خاص فعال در نظام اقتصادی ایران، اعم از: قانونی و غیرقانونی می‌پردازیم. کلیات ساختار مالی اقتصاد ایران فقط از بُعد وسعت عمل زیربخش‌های مختلف مطرح می‌شوند و چگونگی ارتباطات آنها به عنوان بررسی‌های لازم در زمینه انضباط مالی، به عنوان مقوله‌ای باز و لازم التحقیق رها می‌شود.

۱- مقدمه

یکی از سؤالاتی که همواره اقتصادسنج‌ها در سنجش اقتصاد ایران با آن مواجه هستند؛ این است که چرا اکثریت قریب به اتفاق الگوهای اقتصادسنجی که برای ایران ساخته می‌شود، از قدرت تحلیل کمی در بررسی گزینه‌های مختلف سیاست‌گذاری و همچنین، پیش بینی آینده برخوردار است. در بررسی این موضوع سعی ما بر این شد تا علت را از این باب بررسی کنیم که الگوهای اقتصادسنجی طراحی شده مبین فعالیت‌های عوامل اقتصادی در جامعه نیست. زیرا ساختار اقتصاد، رفتارهای اقتصادی را شکل می‌دهد و این رفتارها در آمار و ارقام جلوه‌گر می‌شوند و الگوهای اقتصادسنجی بیان ریاضی این آمار و ارقام می‌باشند که با هنر الگوسازی ساختار اقتصاد و رفتارهای آن را آمیخته است! پس هرگاه سطح اطلاع اقتصادسنج از جامعه مورد بررسی خود کم باشد، یا رفتارها را نشناسد و یا آمارها دچار

* عضو هیئت علمی پژوهشکده پولی و بانکی <http://www.bidabad.ir> bidabad@yahoo.com

۱- منابع زیر به ویژگی‌های مختلف این پدیده در اقتصاد ایران می‌پردازند. همچنین، منابع مختلفی مرتبط با این موضوع در آخر این مقاله معرفی شده‌اند:

- بیژن بیدآباد و فرانک بیدآباد، الگوی اقتصادسنجی کلان ایران، (۱۳۷۶). ویرایش چهارم، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مرداد.

خداشه باشد؛ حتماً موفق به طراحی الگوی پاسخگو و قابل اعتمادی نخواهد شد. با این ملاحظات، در این مقاله به شناخت مراکز تصمیم‌گیری و نهادهای مالی^۱ در اقتصاد ایران خواهیم پرداخت.

یکی از دیدگاه‌هایی که غالباً در بررسی هرم قدرت هر جامعه‌ای مورد نظر محققین است، نحوه جریان وجوه و منابع مالی در ساختار اقتصادی جامعه می‌باشد. به عبارت دیگر، می‌توان ادعان داشت که در جوامعی که حتی تقید شهروندان و دولتمردان آن به رعایت قوانین، بیش از دیگر جوامع باشد؛ هنوز تصمیم‌گیری در اقتصاد متأثر از مراکزی است که منابع مالی در آنجا متمرکزتر می‌باشد. از طرفی، منابع مالی - به معنی بودجه‌ای آن - ابزار اجرای اهداف گروه‌هایی است که آن منابع را در اختیار دارند. البته شاید این مسئله از این دیدگاه مورد انتقاد قرار گیرد؛ که چرا در بسیاری از کشورها کارگران که از لحاظ فردی به عنوان مرکز مالی - اقتصادی شناخته نمی‌شوند؛ ولی اجتماع همسوی آنان به عنوان یک تشکل قوی محسوب می‌شود و می‌تواند منابع مالی مراکز مهم اقتصادی را متأثر سازد. کلیه جریانات سیاسی و نهضت‌ها و انقلابات نیز از جهت این که می‌توانند مالکیت و منابع مالی - اقتصادی جامعه‌ای را دگرگون و توزیع مجدد نمایند، از لحاظ تأثیری که بر ساختار تصمیم‌گیری می‌گذارند، اهمیت بسیار دارند. زیرا هدف همه این تحولات اخذ منابع از گروهی و قرار دادن آن در تحت اختیار خود می‌باشد. به هر حال، هدف ما در این مقاله بُعد سیاسی ساختار تصمیم‌گیری اقتصادی نیست؛ گرچه بُعد سیاسی این قضیه از ابعاد مهم این بحث است، ولیکن نمی‌خواهیم به شیوه سنتی این ساختار را از این لحاظ بررسی نمائیم؛ بلکه ارزیابی ساختار تصمیم‌گیری اقتصادی در ایران را از بُعد مراکز مهم مالی و بودجه‌ای بررسی خواهیم کرد. در این مقاله در پی آن هستیم که محل تمرکز منابع مالی را بیابیم؛ که در اثر آن قدرت مالی و نتیجتاً قدرت اقتصادی ایجاد شده، مسلماً قدرت سیاسی نیز می‌تواند به شدت متأثر از این مراکز باشد.

شاید یکی از راه‌های بررسی نقاط و مراکز تصمیم‌گیری در اقتصاد، از این بُعد قابل ارزیابی باشد که مراکز عمده درآمد و به سبب آن هزینه در کجا قرار دارند. این فرضیه که هر جا منبع درآمد باشد قدرت اقتصادی در آنجا است؛ دور از ذهن نیست و فرضیه‌ای است که عملاً متحقق است؛ و همچنین در هر جا قدرت اقتصادی وجود داشته باشد، الا و لابد تصمیم‌گیری برای هزینه کردن آن منابع وجود دارد و این فرآیند در همه جوامع از لحاظ ساختار تصمیم‌گیری اقتصادی در هر جامعه‌ای عملاً چارچوب اقتدار اقتصادی در آن جامعه را روشن می‌سازد. این بحث می‌تواند به مباحث جامعه‌شناسی سیاسی قدرت نیز کشانده شود که با دیدگاه این مقاله همسو و هم جهت است؛ اما

→ دنباله زیرنویس از صفحه قبل

- بیژن بیدآباد، الگوی اقتصادسنجی کلان ایران: شبیه‌سازی و پیش‌بینی، (۱۳۷۷). ارائه شده به همایش مدل سازی برای اقتصاد ایران. چاپ شده در مدل سازی اقتصاد ایران، گردآورنده: دکتر محمدجعفر مجرد، معاونت اقتصادی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، صفحات ۱۲۷-۲۳۲.
  - بیژن بیدآباد، ارتباط اجزاء منابع و مصارف بانک‌ها با بخش‌های پولی، ارزی و مالی و مغایرت‌های موجود در گزارش اقتصادی و تراز نامه بانک مرکزی ج.ا.ا. (۱۳۷۳)، معاونت امور اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی.
  - بیژن بیدآباد، برخی ناهمخوانی‌ها در حساب‌های پولی، ارزی و مالی گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی ج.ا.ا. (۱۳۷۴)، معاونت اقتصاد و تکنولوژی، مرکز تحقیقات استراتژیک نهاد ریاست جمهوری.
- ۱- در این مقاله تعریف و طبقه‌بندی متداول در مورد نهادهای مالی استفاده نمی‌شود؛ بلکه تعریف جامع‌تری را در این باره مد نظر قرار داده‌ایم که تطابق زیادتری با مفهوم مراکز تصمیم‌گیری اقتصادی دارد. یکی از طبقه‌بندی‌های متعارف نهادهای مالی، این نهادها را به دو طبقه مالی واسطه‌ای و سایر نهادهای مالی تقسیم می‌کند. در بخش نهادهای مالی واسطه‌ای، بانک‌های تجاری و مؤسسات اعتباری و بیمه‌ای و سرمایه‌گذاری و تأمین مالی قرار می‌گیرند و بخش سایر نهادهای مالی بانک‌های رهنی و سرمایه‌گذاری و دلانان اوراق بهادار و ارز و سهام و مؤسسات ارائه‌دهنده خدمات مالی را شامل می‌شود. نگاه کنید به:

Rose, P.S., D.R.Franser (1988), The nature and role of financial institutions in the economy, Financial Institution, pp. 1-27.

در این مقاله به آن نخواهیم پرداخت.

۲- گونه‌های رفتاری مراکز اقتصادی - مالی

فعالیت فعالان اقتصادی را می‌توان از لحاظ عملکرد، در مجموعه‌ای از فعالیت‌های رسمی و غیررسمی و آشکار و پنهان طبقه‌بندی نمود. فعالیت‌های متعارف اقتصادی علی‌القاعده فعالیت‌هایی هستند که از لحاظ قانونی و عرف بررسی در زمره فعالیت‌های مشروع جامعه تلقی شوند. در حاشیه فعالیت‌های متعارف اقتصادی، فعالیت‌های زیادی نیز هستند که دور از چشم آمارگیران و تحلیلگران اقتصادی قرار دارند. به طور کلی، تمامی فعالیت‌های اقتصادی که به علل مختلف در حسابداری ملی به شمار می‌آیند، بخش آشکار و فعالیت‌هایی که در حسابداری ملی درج و محاسبه نمی‌شوند، بخش پنهان اقتصاد را تشکیل می‌دهند. با توجه به حجم بسیار زیاد بخش پنهان در اقتصاد کشورها عدم توجه به مقادیر این بخش، عملاً قابلیت مقایسه ارقام حساب‌های ملی را به شدت کاهش می‌دهد. فعالیت‌های این بخش را می‌توان به موارد: بخش خانوار، بخش غیررسمی، بخش غیرعادی و بخش غیرقانونی تقسیم بندی نمود:

۲-۱- بخش خانوار

خانوارها کالاها و خدمات زیادی را تولید می‌کنند که در خانواده مصرف می‌شود و تولیدات آنها کمتر به بازار عرضه می‌گردد. برای مثال: فعالیت خانم‌های خانه‌دار در منزل به صورت فعالیت‌های بدون مزدی می‌باشد که چنانچه ارزش افزوده این فعالیت‌ها در حساب‌های ملی وارد شود، می‌تواند در مجموع، تولید ناخالص داخلی را در اقتصاد در حدود نیم برابر افزایش دهد. فعالیت‌های مرد در خانه از قبیل تعمیرات در اوقات فراغت وی نیز در زمره این گونه فعالیت‌ها قرار می‌گیرد. این امور در جوامع روستایی نمود بیشتری دارد، بالاخص در کشورهای در حال توسعه به دلیل درآمد کم و در نتیجه، خودکفایی خانوارها غالباً کالاها و خدمات بسیاری در خانه‌ها تولید و مصرف می‌شود که فقدان قیمت برای کالاها و خدمات تولیدی در این بخش عملاً محاسبه میزان و سهم این بخش را در محاسبات ملی غیرممکن می‌سازد. علاوه بر این، بسیاری از مبادلات در این جوامع عمدتاً به صورت پایاپای صورت می‌پذیرد که بر مشکلات محاسباتی نیز می‌افزاید.

۳-۱- بخش غیررسمی

بخش غیررسمی شامل تولیدکنندگان جزء و کارکنان آنها و کسبه و پیشه‌وران بدون کارگر و کارکنان خدمات تجاری، حمل و نقل و دیگر خدمات رسمی است. در کشورهای در حال توسعه از بارزترین نوع این فعالیت‌ها: کسبه دوره‌گرد، دست فروش‌ها و کارگاه‌های کوچک بدون کارگر - که اغلب در خانه‌ها قرار دارند - می‌باشند که از نظر تعداد نیز قابل توجه هستند. تفاوت عمده این بخش با بخش خانوارها در این است که تولیدات بخش غیررسمی برخلاف تولید خدمات خانگی به صورت کالاها یا خدمات واسطه‌ای به سایر تولیدکنندگان یا به صورت کالاها و خدمات نهایی به مصرف کنندگان عرضه می‌شود و این به معنای وقوع مبادلات بازاری است. وجود مبادلات بازاری باعث به وجود آمدن قیمت می‌شود و قاعدتاً باید در حسابداری ملی منظور شود، ولی به دلیل دشوار بودن و پرهزینه بودن جمع‌آوری اطلاعات و آمار در این بخش، عملاً از بررسی آن صرف نظر می‌شود. باید توجه نمود که تولید و مصرف کالاها و خدمات تولید شده در بخش غیررسمی منع قانونی ندارد و این گونه فعالیت‌ها در اقتصاد کشور کاملاً مجاز می‌باشند.

۴-۱- بخش غیرعادی

فعالیت‌هایی که در این بخش قرار می‌گیرند، شامل: مجموعه فعالیت‌های اقتصادی می‌باشد که تولید آنها قانونی است؛ ولی به هر حال انجام آنها به نحوی همراه با مسائل خلاف قوانین موضوعه مملکتی می‌باشد. این دسته از فعالیت‌ها در متون اقتصادی با نام‌های متعددی نظیر اقتصاد: سیاه، زیرزمینی، پنهان، مخفی، غیررسمی، نامرئی، غیرقانونی، موازی، دوم، سایه، غیرقابل مشاهده، گزارش نشده و یا کلماتی از این قبیل خوانده می‌شود که مفهوم هرکدام به دلیل نظر محققین مختلف و تمرکز تحقیقات آنها بر ویژگی خاصی از اقتصاد غیرعادی بوده است^۱. ویژگی عمده فعالیت‌های این بخش، قانونی و مجاز بودن اصل تولید کالا و خدمت است؛ ولی در نحوه تولید یا توزیع آن کاری خلاف و غیرقانونی صورت گرفته است. مثال‌های زیادی در این بخش وجود دارد که برای مثال می‌توان به: فرار از مالیات به طرق مختلف، فرار از مقررات نظیر عدم رعایت قوانین مشرف بر تدابیر ایمنی کارگاه‌ها، عدم معرفی کارگران به بیمه‌های اجتماعی، حساب سازی دفاتر قانونی، فاکتور ندادن، فرار از قوانین حداقل دستمزد کارگران، ثبت نکردن، مجوز نگرفتن، سوء استفاده از بیمه‌های مختلف، تباری با ممیزین مالیاتی، استفاده از نیروی کار مهاجرینی که به کارگیری آنها غیرقانونی است، نقل و انتقال و قاچاق ارز و موارد مشابه از این نوع اشاره نمود.

تجلی این گونه فعالیت‌ها در بخش دولتی، نمود خاصی دارد. برای مثال: استفاده از قدرت دولت‌سالاری در تمامی ردیف‌های مختلف سمت‌های دولتی، عملاً در این بخش قرار می‌گیرند. برای مثال: اختلاس، تباری، دخالت‌های مختلف در امر مخدوش ساختن مناقصه‌ها، مزایده‌ها، معاملات دولتی، ارزیابی خلاف واقع، نادیده گرفتن قوانین و مقررات، عدم رعایت بی‌طرفی در توزیع سهمیه‌ها، گرفتن رشوه جهت انجام سریع امور مراجعین، جلو انداختن نوبت مراجعین، استفاده ناصحیح از سرمایه بخش دولتی، بالاخص آن بخش از سرمایه دولتی که در اختیار دولتمردان چه در بخش کشوری و چه لشگری قرار می‌گیرد. گرچه از لحاظ قانونی برای در اختیار قرار دادن اموال دولتی تحت اختیار مدیران در اکثر کشورها، قوانین و مقرراتی وجود دارد؛ ولی تخطی از حدود قانونی آن سبب می‌شود که استفاده از این گونه سرمایه‌ها و اختیارات در زمره فعالیت‌های بخش غیرعادی قرار گیرد.

حجم این بخش در اکثر کشورها زیاد است و برخی از بررسی‌ها مبین این موضوع است که عدم گزارش میزان فعالیت این بخش در محاسبات مربوط به حساب‌های ملی باعث می‌شود که نتایج به دست آمده در حساب‌های ملی از قابلیت تحلیل چندانی برخوردار نباشد. این موضوع در کشورهای مختلف متفاوت است؛ ولی اساساً در کشورهایی که روابط قانونی و تشکیلاتی منسجم در بین نهادهای جامعه وجود ندارد، این بخش گسترده‌تر می‌باشد.

۵-۱- بخش غیرقانونی

اصل تولید کالا و خدمت در بخش غیرقانونی، غیرمجاز می‌باشد. به عبارت دیگر، کلیه فعالیت‌هایی که در این بخش قرار می‌گیرند، همگی غیرقانونی هستند. در حساب‌های ملی، کلیه فعالیت‌هایی که از لحاظ قوانین موضوعه مملکتی غیرقانونی شناخته می‌شوند در محاسبات حذف می‌گردند. دامنه فعالیت‌های غیرقانونی در اکثر کشورها متفاوت است و برحسب کشورهای مختلف، نوع فعالیت غیرقانونی در آن متغیر می‌باشد. از طرفی، مقایسه این بخش در کشورهای مختلف به دلیل تنوع و یا تضاد قوانین کشورها مبنی بر خلاف بودن یا نبودن یک فعالیت بسیار صعب

۱- اقتصاد غیررسمی، (۱۳۷۴). ترجمه و نگارش منوچهر نوربخش، کامران سپهری، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

می‌نماید. برای مثال: کشت خشخاش در یک کشور، قانونی تلقی می‌شود و در کشور دیگر، غیرقانونی به حساب می‌آید. روسپیگری و قمار و خرید و فروش مشروبات الکلی نیز از این گونه موارد هستند. ولی می‌توان به بسیاری از فعالیت‌های اقتصادی اشاره نمود که در اکثریت قریب به اتفاق کشورها غیرقانونی تلقی می‌شوند. همانند فعالیت‌هایی نظیر: جعل اسناد، چاپ غیرقانونی اسناد اعتباری و پول، اخاذی، جیب‌بری، کلاه برداری، تولید و توزیع کالاها و خدمات غیرقانونی، قاچاق، دستبرد کارکنان در محل کار خود، ارتشاء، سرقت از فروشگاه‌ها و مؤسسات و به طور کلی اعمال سارقانه، غصب، جنایات سازمان یافته و غیره.

۳- اقتصاد پنهان و زیرزمینی

با توجه به مباحث فوق، سه بخش اقتصاد متعارف و خانوار و غیررسمی بخش‌هایی هستند که به طور قانونی اقدام به تولید می‌نمایند که در بخش اول، تولید و مبادله به سهولت صورت می‌گیرد و در بخش دوم، مبادله به صورت اقتصادی آن صورت نمی‌پذیرد؛ ولی در بخش غیررسمی مبادله هم صورت می‌پذیرد و کالاها و خدمات ارائه شده، دارای قیمت می‌باشند. دو بخش اخیر را شاید بتوان به نام بخش‌هایی که پنهان هستند، نام برد. در بخش دیگر که از آن تحت عناوین بخش‌های غیرعادی و غیرقانونی نام برده شد؛ به نحوی در فعالیت خود اقدام به عمل غیرقانونی می‌نمایند. در بخش غیرعادی، تولید کالا یا خدمت قانونی است ولی همراه با اعمال خلاف قانون است. در بخش غیرقانونی، تولید کالا یا خدمت از اصل عمل غیرقانونی می‌باشد، تا چه رسد به توزیع آن. این دو بخش را می‌توان بخش‌های زیرزمینی نامید. با طبقه‌بندی بخش‌ها به صورت دوطبقه: پنهان و زیرزمینی، دو ویژگی: قانونی و غیرقانونی آنها همواره تداعی می‌شود.

جدول ۱- گونه‌های رفتاری: تولید- مبادله- قیمت- ثبت

بخش	تولید کالا	مبادله	قیمت	حساب ملی
متعارف	قانونی	دارد	دارد	ثبت
خانوار	قانونی	ندارد	ندارد	عدم ثبت
غیررسمی	قانونی	دارد	دارد	عدم ثبت
غیرعادی	قانونی (تخلف)	دارد (تخلف)	فازی	ثبت
غیرقانونی	غیرقانونی	غیرقانونی	فازی	عدم ثبت

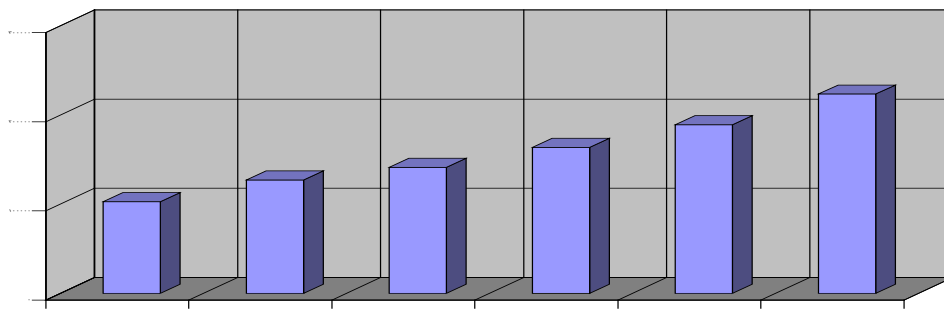
اقتصاد پنهان از لحاظ عدالت اجتماعی در هر جامعه‌ای مورد اعتراض شهروندان آن جامعه نیست؛ زیرا رویه متعارفی است که در خانوارها و گروه‌های تولید کوچک در سطح جامعه رواج دارد و کلیه اعمال این گروه‌ها از لحاظ قانونی به طریقی تأیید و حمایت هم می‌شود و یا حداقل مخالفتی با غالب این فعالیت‌ها وجود ندارد. برخلاف اقتصاد پنهان، اقتصاد زیرزمینی گونه‌هایی از بی‌عدالتی و ظلم اجتماعی را با خود به همراه دارد و به جز دست اندرکاران این گونه فعالیت‌ها، باقی افراد جامعه از آن متضرر یا حداقل بی‌بهره هستند. در مورد حجم و وسعت فعالیت اقتصاد پنهان، شاید بتوان تا حدودی به برآوردهایی رسید؛ ولی وسعت فعالیت‌های بخش اقتصاد زیرزمینی به دلیل طبیعت عمل خلاف قانون در این بخش، به سختی قابل حصول است. اقتصاد پنهان به اقتصاد کشورها آسیب نمی‌رساند؛ ولی بخش

اقتصاد زیرزمینی به شدت سبب عدم کارایی بخش‌های مختلف رسمی اقتصاد می‌گردد، بالاخص هنگامی که مستخدمین دولتی در انجام اعمال خلاف قانون که نمونه‌هایی از آنها ذکر شد - متبخر شده و عادت کنند. رفته رفته این عادت سبب می‌شود تا از انجام امور محوله خودداری نمایند، مگر عواید غیرقانونی دریافت دارند. به عبارت دیگر، کارکنان دولتی فقط با دریافت عواید غیرقانونی، اقدام به انجام وظیفه قانونی خود می‌نمایند. این رفتار موجب بسته شدن شریان‌های اجرایی کشور می‌شود.

وجود بخش غیررسمی اقتصاد پنهان می‌تواند به دلیل پایین بودن سطح زندگی باشد. پایین آمدن سطح زندگی به دلیل افزایش فقر، خود علتی برای افزایش فعالیت بخش‌های زیرزمینی است. این پدیده در شرایطی که فقر و کاهش درآمدهای حقیقی رو به ازدیاد باشد تصاعدی افزایش می‌یابد. بررسی کشورهای مختلف نشان می‌دهد که فعالیت‌های بخش زیرزمینی در کشورهای فقیر هم در سطوح افراد با درآمد پایین وجود دارد و هم در سطح افراد با درآمد بالا. ولی در کشورهای غنی، فعالیت‌های بخش زیرزمینی بیشتر در سطوح افراد با درآمد بالا وجود دارد و گروه‌های پایین تر درآمدی کمتر به این معضل دچار هستند. هرچه مستخدمین دولت بیشتر به فعالیت‌های زیرزمینی اقتصاد بپردازند، اصلاح اقتصاد و ایجاد انضباط مالی به لحاظ از بین بردن این گونه فعالیت‌ها صعب‌تر و مشکل‌تر می‌شود. بالاخص هنگامی که این فعالیت‌ها فراگیر شوند و قوای انتظامی و قضائی نیز آلوده گردند، اصلاح جامعه بسیار مشکل خواهد بود و به عبارت دیگر، این آلودگی نهادینه شده است.^۱ براساس آمارهای رسمی منتشره، تعداد پرونده‌های

نمودار ۱- تعداد پرونده‌های مختومه در دادگاه‌های عمومی

- موضوع: اختلاس، ارتشاء و جعل -

۱- براساس گزارش فرمانده نیروی انتظامی ۷۰٪ متهمان پرونده‌های قاچاق کالا و ارز در سراسر کشور و ۹۰٪ متهمان پرونده‌های قاچاق کالا در بعضی استان‌ها توسط قوه قضائیه تبرئه می‌شوند. نگاه کنید به:

<http://www.kayhannews.com/811022/other4.htm#other401>

مدیرکل مرکز مبارزه با قاچاق کالا بر این عقیده است که: "جریان‌های بازدارنده‌ای در کشور وجود دارد که به نحوی پیچیده و هماهنگ در مبارزه با قاچاق کالا مانع ایجاد کرده و سنگ اندازی می‌کنند". نگاه کنید به:

http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820225/ECONOM/_EVENT.HTM

وزیر بازرگانی به نقل از رئیس کل گمرکات کشور اعلام می‌دارد که از ۱۸,۰۰۰ پرونده قاچاق ارسالی به قوه قضائیه ۱۷,۰۰۰ پرونده (۹۵٪) تبرئه شدند. نگاه کنید به:

<http://www.refahweekly.com/eco/pz09hfbp.htm>

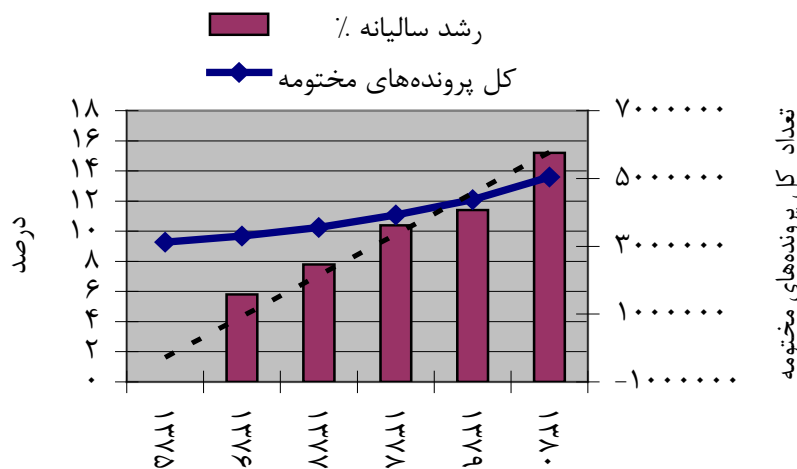
مختومه در موضوع اختلاس، ارتشاء و جعل، ظرف مدت ۵ سال، حدود ۲/۲ برابر شده است. بررسی روند زمانی این متغیر سیر رو به تزايد فسادهای مالی را نشان می‌دهد. با مراجعه به جدول، متأسفانه مشاهده می‌شود که سهم پرونده‌های مرتبط با اختلاس، ارتشا و جعل از کل پرونده‌های مختومه روند افزایشی داشته و این به معنی گسترش رو به رشد فعالیت‌های غیرقانونی اقتصادی است. نه تنها تعداد، بلکه رشد سالیانه تعداد پرونده‌ها از روند افزایشی برخوردار می‌باشد و این به مفهوم آن است که رشد تخلفات از یک رشد تصاعدی نمائی تبعیت می‌کند و حاکی از شتاب روز افزون گرایش به این نوع مسائل است.

جدول ۲ - تعداد پرونده‌های مختومه در دادگاه‌های عمومی - موضوع: اختلاس، ارتشاء و جعل

۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	
۲۲۳۴۸۷	۱۸۹۰۷۰	۱۶۳۶۶۷	۱۴۱۳۴۴	۱۲۷۱۲۴	۱۰۲۶۴۱	اختلاس، ارتشاء و جعل
%۱۸/۲	%۱۵/۵	%۱۵/۸	%۱۱/۲	%۲۳/۹	%۲۱/۷	درصد رشد سالیانه
۵۰۴۱۷۱۲	۴۳۷۷۱۶۰	۳۹۲۷۷۹۸	۳۵۵۷۲۰۰	۳۳۰۱۰۹۸	۳۱۲۰۵۸۹	کل پرونده‌های مختومه
%۱۵/۲	%۱۱/۴	%۱۰/۴	%۷/۸	%۵/۸	-	درصد رشد سالیانه
%۴/۴	%۴/۳	%۴/۲	%۴/۰	%۳/۹	%۳/۳	درصد اختلاس، ارتشاء، جعل از کل پرونده‌های مختومه

مأخذ: سالنامه آماری کشور، سال ۱۳۸۰، صفحه ۴۷۳، مرکز آمار ایران.

نمودار ۲ - تعداد و رشد سالیانه پرونده‌های مختومه

۴- مراکز مالی رسمی

نظر به اینکه بودجه‌ها عملاً به عنوان اهرم‌های مدیریتی تلقی می‌شوند؛ لذا از لحاظ کلان اقتصاد می‌توان به منابع مهم بودجه‌ای متعددی اشاره کرد که هرکدام منشأ تصمیم‌گیری‌های خاص در حیطه‌ای از مسائل اقتصادی می‌باشند. بررسی تفصیلی این منابع در حد یک مقاله کوتاه نمی‌باشد و در اینجا فقط به کلیات این بحث می‌پردازیم. یکی از مسائلی که می‌تواند از قدرت تصمیم‌گیری و اعمال نظر بر نحوه هزینه کردن منابع مالی بکاهد، تابعیت بودجه یا منابع مالی از قوانین و مقررات موضوعه در آن زمینه می‌باشد. قوانین کلی و محدودکننده در این زمینه برای بخش

عمومی قانون محاسبات و قانون تجارت و برای بخش خصوصی قانون تجارت می‌باشد. علی‌رغم وجود قوانین مذکور در ساختار بودجه‌ریزی بخش دولتی، نهادها و مراکز عمده‌ای را می‌بینیم^۱ که از لحاظ قانونی الزاماً تحت پوشش قانون محاسبات قرار ندارند و مدیرانی که در رأس این مراکز قرار می‌گیرند با مکانیزم‌های خاص اقدام به تخصیص اعتبار و هزینه کردن آن می‌کنند. در بخش خصوصی نیز می‌توان به مراکز مهم اقتصادی اشاره نمود که در عمل نه تنها خود را تابع قوانین محدود کننده همچون قانون تجارت نمی‌دانند بلکه از سایر قوانین موضوعه نیز تبعیت نمی‌کنند. برای مثال می‌توان به پدیده قاچاق و بسیاری از موارد مشابه اشاره نمود. جداول زیر برخی از اقلام بودجه را که در اسناد بودجه سنواتی کل کشور درج می‌شود را با هم مقایسه می‌کند:

جدول ۳ - اقلام مندرج در اسناد بودجه کل کشور (میلیارد ریال)

ارقام بودجه مصوب	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲
عمومی دولت	۹۰۵۸۵	۱۰۹۶۹۹	۱۲۷۸۱۶	۱۶۴۲۶۶	۲۷۳۲۲۸	۳۲۷۵۰۴
اختصاصی	۸۶۶۶	۱۲۱۴۶	۱۶۴۸۰	۲۳۱۱۱	۳۲۹۸۸	۴۲۳۴۲
شرکت‌های دولتی	۱۳۶۴۷۲	۱۶۲۹۵۹	۲۱۳۵۹۷	۲۶۵۲۴۷	۳۹۱۱۸۷	۴۹۲۳۶۹
بانک‌های غیر خصوصی	۱۳۹۵۲	۱۶۹۹۱	۲۱۰۳۳	۲۸۳۱۷	۳۷۵۸۶	۵۱۳۵۰
مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت	۳۲۶۵	۳۰۶۲	۵۴۷۴	۶۸۶۱	۷۱۴۰	۷۷۵۱

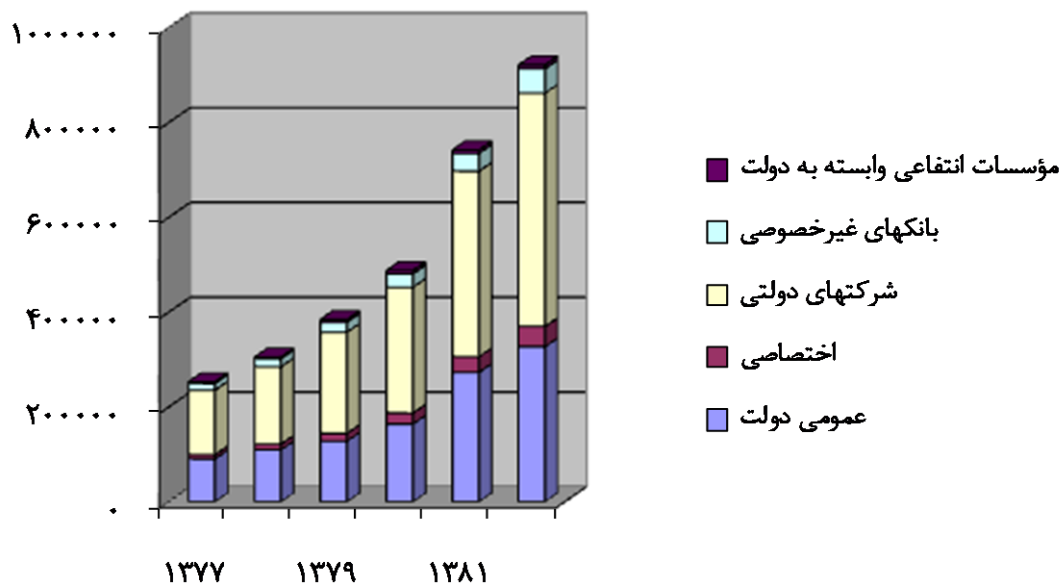
مأخذ: قوانین بودجه سال‌های مختلف

۱- نگاه کنید به:

Gunther Taube (2001) Fiscal policy and quasi-fiscal activities in the Islamic republic of Iran, paper presented at the conference of the central bank of the Islamic republic of Iran on structural reforms in the real and financial sector of the Iranian economy, IMF.

نمودار ۳- اجزاء بودجه کل کشور

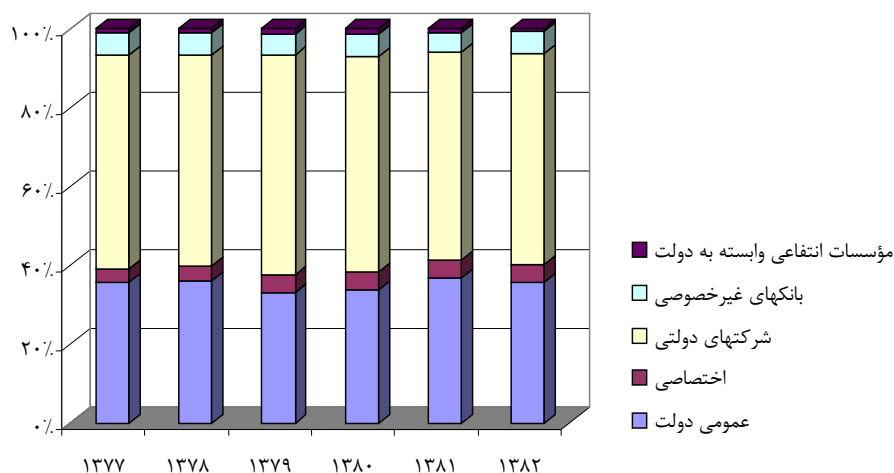

جدول زیر نسبت بودجه‌های ذکر شده در قوانین بودجه کل کشور را نسبت به بودجه عمومی دولت می‌سنجد.

جدول ۴- نسبت بودجه‌ها دولتی در بودجه کل کشور به بودجه عمومی دولت

نسبت‌ها	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲
عمومی دولت	٪۱۰۰/۰	٪۱۰۰/۰	٪۱۰۰/۰	٪۱۰۰/۰	٪۱۰۰/۰	٪۱۰۰/۰
اختصاصی	٪۹/۶	٪۱۱/۱	٪۱۲/۹	٪۱۴/۱	٪۱۲/۱	٪۱۲/۹
شرکتهای دولتی	٪۱۵۰/۷	٪۱۴۸/۶	٪۱۶۷/۱	٪۱۶۱/۵	٪۱۴۳/۲	٪۱۵۰/۳
بانک‌های غیر خصوصی	٪۱۵/۴	٪۱۵/۵	٪۱۶/۵	٪۱۷/۲	٪۱۳/۸	٪۱۵/۷
مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت	٪۳/۶	٪۲/۸	٪۴/۳	٪۴/۲	٪۲/۶	٪۲/۴

نمودار ۴ - سهم اجزاء بودجه‌های دولتی در بودجه کل کشور

۴-۱ - بودجه عمومی دولت

دولت به عنوان قوه مجریه در ایران امور سیاستگزاری خود را تحت عنوان بودجه عمومی دولت اجرا می‌نماید. این بودجه سهم کمی از بودجه‌های عمومی و بخش دولتی و شبه دولتی کشور^۱ را تشکیل می‌دهد و شامل دو بخش عمده بودجه‌های جاری و عمرانی می‌شود که هزینه‌های جاری دستگاه‌های تحت پوشش و هزینه‌های عمرانی سرمایه‌گذاری‌های ثابت در طرح‌ها و پروژه‌های عمرانی را تأمین مالی می‌نمایند. این بودجه سالانه به تصویب قوه مقننه رسیده و نحوه هزینه کردن آن تحت قواعد و قوانین منضبط‌تری نسبت به برخی بودجه‌های دیگر می‌باشد. به عبارت دیگر این بودجه بیان دولت به معنی قوه مجریه است.

۴-۲ - بودجه اختصاصی دولت

براساس قانون در طی سال‌های گذشته منابعی از درآمد به محل‌هایی از هزینه اختصاص داده شده و اخذ درآمدهای موضوع این بودجه منحصراً صرف هزینه‌هایی می‌شود که قبلاً برای آن تخصیص یافته‌اند. با توجه به وضع قوانین قبلی در مورد ارقام این بودجه، عملاً نیاز به تصویب مجدد قوه مقننه نداشته و این رقم که از سهم کوچکی در بودجه کل کشور برخوردار می‌باشد بطور استحضاری فقط به اطلاع قوه مقننه می‌رسد. مقایسه نسبت این بودجه با بودجه عمومی دولت حاکی از نسبتی حول و حوش «۱۴-۱۲» درصد می‌باشد که در جدول فوق نشان داده شده است.

۱- نگاه کنید به: بودجه ریزی در ایران، مسائل و چالش‌ها، دفتر مطالعات برنامه و بودجه، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی،

۳-۴ - شرکت‌های دولتی

شرکت‌های دولتی حجم وسیعی از اشتغال و تولید کالاها و خدمات در کشور را به عهده دارند و بخش عظیمی از سرمایه و دارایی‌های ملی در شرکت‌های دولتی متمرکز است. حدود نیمی از کارکنان بخش دولتی در شرکت‌های دولتی اشتغال دارند ولی در عوض میزان کمکی که به آنها از طریق بودجه دولت می‌شود بسیار بیشتر از سهم سود دولت و مالیاتی است که شرکت‌های دولتی به خزانه دولت پرداخت می‌نمایند. فقط در سال ۱۳۷۹ کمک‌هایی که برای شرکت‌های دولتی در بودجه کل کشور در نظر گرفته شده است حدود ۶ برابر پرداخت آنها به خزانه دولت می‌باشد. این موضوع فارغ از احتساب یارانه‌های پنهان و آشکاری است که به این شرکت‌ها تعلق می‌گیرد که به سادگی قابل احصاء و شمارش نیست. براساس جداول فوق نسبت این بودجه به بودجه عمومی طی سال‌های گذشته در دامنه «۱/۷-۱/۴» برابر قرار گرفته است. به عبارت دیگر از لحاظ اقتدار مالی شرکت‌های دولتی نزدیک به دو برابر بودجه عمومی دولت قویتر و مؤثرتر در تصمیم‌گیری اقتصادی در ایران می‌باشند.

بودجه شرکت‌های دولتی باید به تصویب مجامع و ارکان آن شرکت‌ها برسد و از لحاظ نحوه عملکرد تحت پوشش قانون محاسبات قرار نمی‌گیرند و قانون تجارت بر آنها کاربرد دارد. بودجه شرکت‌های دولتی گرچه همه ساله همراه با بودجه عمومی دولت به قوه مقننه ارائه می‌شود ولی عملاً استحضاری بوده و قوه مقننه بر آن اعمال نظری ندارد. بودجه شرکت‌های دولتی قانوناً می‌تواند مورد بررسی و ارزیابی سازمان بازرسی کل کشور قرار گیرد، ولی بدلیل حجم بسیار زیاد امور محوله به این سازمان عملاً این سازمان منابع مالی و نیروی انسانی کافی برای بازرسی این شرکت‌ها در اختیار ندارد و ضعف بسیار عمده‌ای در این زمینه به چشم می‌خورد.

۴-۴ - بانک‌ها

شبکه بانکی کشور تحت نظارت کلی بانک مرکزی عمل می‌نماید. همان طور که از جداول فوق آشکار است؛ بودجه شبکه بانکی دولتی کشور از لحاظ مقدار دارای نسبتی حدود «۱۷-۱۴» درصد بودجه عمومی دولت طی سال‌های اخیر بوده است. تصویب، نظارت و عملکرد نهایی این بودجه زیر نظر شورای پول و اعتبار می‌باشد. رقم بودجه بانک‌ها همه ساله فقط جهت استحضار قوه مقننه در بودجه کل کشور درج می‌شود و رقم آن به تصویب این قوه نمی‌رسد.

لازم به ذکر است که منابع عمده مالی در شعب مرکزی و درجه یک شبکه بانکی کشور قرار دارند و باقی شعب سهم ناچیزی از منابع سپرده‌های سیستم بانکی را دارا هستند. برای مثال: از مجموع ۱۹۵۱ شعبه بانک ملت در سراسر کشور، سه شعبه آن ۹/۴۴٪ از سپرده‌های این بانک را در اختیار دارند. جدول زیر توزیع چوله سپرده‌های بانک ملت را در دهک‌های دهگانه برای تعداد شعب نشان می‌دهد. عدم تعادل و نابرابری شدید عملکرد شعب این بانک را می‌توان مشاهده نمود.

جدول زیر به وضوح نشان می‌دهد که ۷۱ شعبه از ۱۹۵۱ شعبه بانک ملت ۵۰٪ کل سپرده‌ها را جذب می‌کنند و ۱۸۸۰ شعبه دیگر ۵۰٪ باقی سپرده‌ها را جذب نموده‌اند. این توزیع به معنی تمرکز شدید فعالیت‌های مالی بانک ملت در تعداد معدودی از شعب می‌باشد. باقی بانک‌ها نیز از وضعیتی کم و بیش مشابه بانک ملت برخوردار می‌باشند.

جدول ۵- توزیع دهک‌های سپرده‌ای در شعب بانک ملت

دهک‌های شعب	تعداد شعب در دهک‌ها	درصد شعب در دهک‌ها	تعداد شعب (انباشته)	درصد انباشته شعب	درصد انباشته سپرده‌ها
دهک اول	۳	۰/۱۵٪	۳ شعبه اول	۰/۱۵٪	۰/۱۰ (۰/۹/۴۴)
دهک دوم	۹	۰/۴۶٪	۱۲ شعبه اول	۰/۶۱٪	۰/۲۰ (۰/۲۰/۲۵)
دهک سوم	۲۰	۱/۰۲٪	۳۲ شعبه اول	۱/۶۴٪	۰/۳۰ (۰/۳۰/۳۳)
دهک چهارم	۴۱	۲/۱۰٪	۷۳ شعبه اول	۳/۷۴٪	۰/۴۰ (۰/۴۰/۵۰)
دهک پنجم	۷۱	۳/۶۳٪	۱۴۴ شعبه اول	۷/۳۸٪	۰/۵۰ (۰/۵۰/۰۷)
دهک ششم	۱۰۸	۵/۵۳٪	۲۵۲ شعبه اول	۱۲/۹۱٪	۰/۶۰ (۰/۶۰/۰۵)
دهک هفتم	۱۶۵	۸/۴۵٪	۴۱۷ شعبه اول	۲۱/۳۷٪	۰/۷۰ (۰/۷۰/۰۲)
دهک هشتم	۲۵۱	۱۲/۸۶٪	۶۶۸ شعبه اول	۳۴/۲۳٪	۰/۸۰ (۰/۸۰/۰۰)
دهک نهم	۴۱۵	۲۱/۲۷٪	۱۰۸۳ شعبه اول	۵۵/۵۱٪	۰/۹۰ (۰/۹۰/۰۱)
دهک دهم	۸۶۸	۴۴/۴۹٪	۱۹۵۱ شعبه اول	۱۰۰/۰۰٪	۰/۱۰۰ (۰/۱۰۰/۰۰)

مأخذ: آمار تحلیلی سپرده‌های شعب در ۱۳۸۱/۱۲/۲۸. اداره کل دفتر هیئت مدیره بانک ملت.

۵-۴- مؤسسات انتفاعی وابسته به دولت

این گونه مؤسسات حسب مورد برطبق قانون یا مصوباتی و غالباً با تسهیلات مالی و تمهیدات دولت، تأسیس و در حیطه‌ای از امور به فعالیت مشغول هستند. برخی از این مؤسسات بر بودجه خود متکی می‌باشند؛ ولی به نحوی زیر نظر قوه مجریه قرار می‌گیرند. این مؤسسات از لحاظ فعالیت‌های مالی هم‌تراز شرکت‌های دولتی نیستند ولی در جهت اجرای سیاست‌های خاص دولت به کار گمارده شده‌اند. رقم بودجه این مؤسسات نسبت به بودجه عمومی دولت حدود «۳-۴» درصد می‌باشد. ارقام این بودجه در لویح و قوانین بودجه کل کشور درج می‌شود ولی عملاً به تصویب با تغییر مجدد قوه مقننه نمی‌رسد.

۶-۴- شهرداری‌ها

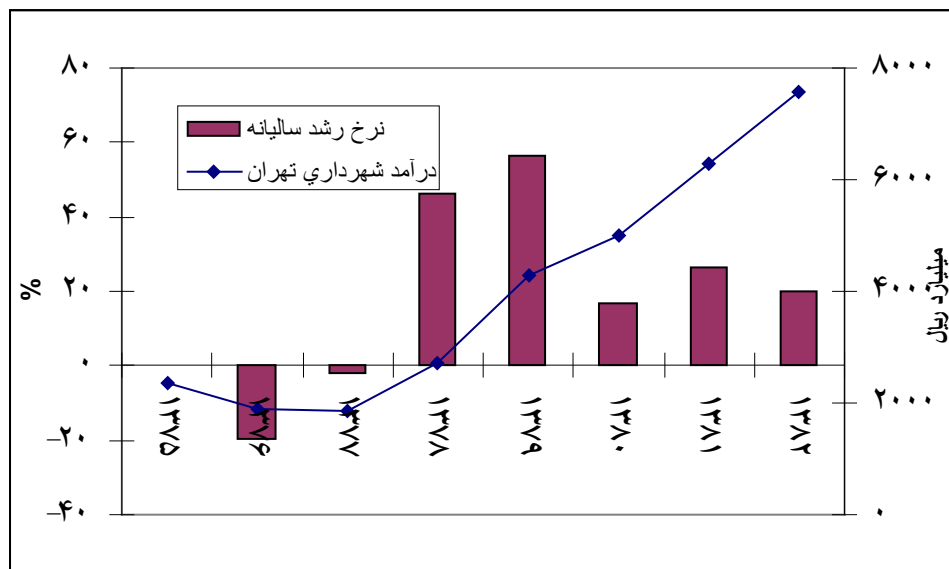
شهرداری‌ها از لحاظ تشکیلاتی، به نحوی در حیطه فعالیت‌های وزارت کشور قرار می‌گیرند؛ ولی از لحاظ بودجه‌ای مستقل عمل می‌کنند. درآمد و منابع مالی شهرداری‌ها از محل اخذ عوارض و تخلفات و صدور مجوزها تأمین می‌شود. در سال‌های اخیر و پس از تشکیل شورای شهر، تصویب بودجه شهرداری‌ها با شورای شهر می‌باشد. برای دانستن ابعاد عمل شهرداری‌ها، بودجه شهرداری تهران در سال‌های مختلف در جدول زیر آورده شده و با بودجه عمومی دولت مقایسه می‌شود. این ارقام جدا از بودجه شرکت‌ها و سازمان‌ها و مؤسسات وابسته به شهرداری تهران است!

جدول ۶- درآمد شهرداری تهران (میلیارد ریال)

سال	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲
درآمد شهرداری تهران	۲۳۶۵	۱۹۰۱	۱۸۶۸	۲۷۳۱	۴۲۶۸	۴۹۸۷	۶۳۰۰	۷۵۵۹
نرخ رشد سالیانه	-	-%۱۹/۶	-%۱/۷	٪۴۶/۲	٪۵۶/۳	٪۱۶/۸	٪۲۶/۳	٪۲۰/۱
بودجه عمومی دولت	۵۷۳۴۲	۶۵۰۷۳	۸۱۳۳۴	۹۴۵۷۱	۱۳۶۶۱۴	۱۵۹۳۳۱	۲۱۱۵۵۹	۲۸۵۱۶۲
نسبت درآمد شهرداری تهران به بودجه عمومی دولت	٪۴/۱	٪۲/۹	٪۲/۳	٪۲/۹	٪۳/۱	٪۳/۱	٪۲/۳	٪۲/۶

مأخذ: بودجه شهرداری تهران، سال‌های مختلف، اداره کل برنامه و بودجه شهرداری تهران.

نمودار ۵- درآمد شهرداری تهران

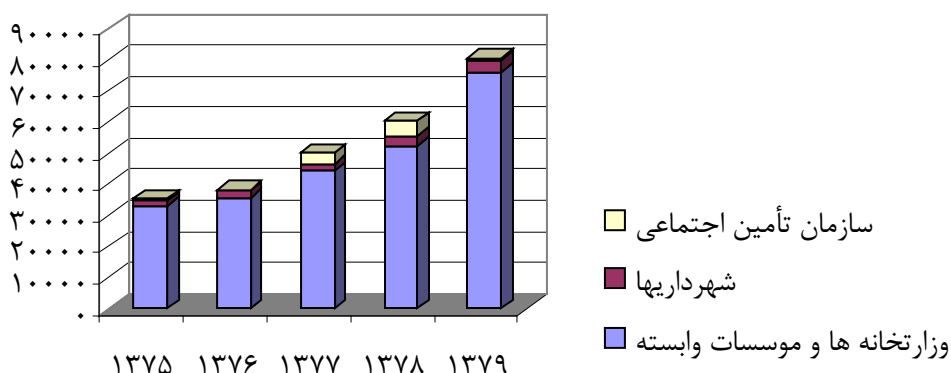
۴-۷- سازمان‌های حمایتی، تأمین اجتماعی و بازنشستگی و درمانی و بیمه‌ای

سازمان‌هایی نظیر: سازمان حمایت از مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان، سازمان تأمین اجتماعی، سازمان‌های خدمات درمانی و صندوق‌های بازنشستگی و سازمان‌های بیمه‌ای، در این گروه قرار می‌گیرند. این سازمان‌ها از لحاظ منابع درآمدی تا حدودی مستقل و اصالتاً مبتنی بر درآمدهای ویژه‌ای از کانال‌های رسمی دولتی و ذخیره‌های اعضاء آن می‌باشند. کمک‌های مالی دولت از بودجه عمومی در این گونه سازمان‌ها کم و بیش وجود دارد. از لحاظ منابع سرمایه‌ای، اغلب این نهادها منابع قابل توجهی را در اختیار دارند. برای مثال: سازمان تأمین اجتماعی ۶۶٪ از مردم ایران را تحت پوشش بیمه‌ای خود دارد، و نظارت و عملکرد بودجه این‌گونه مؤسسات تابع مقررات و قوانین ویژه خود می‌باشد که به نحوی منشعب از تصمیمات و ارشاد قوه مجریه است. همچنین، صندوق بازنشستگی کشوری در حال حاضر دارای ۵۴۰ هزار عضو و یک میلیون و ۷۰۰ هزار شاغل می‌باشد!

۱- نگاه کنید به:

دنباله زیرنویس در صفحه بعد ←

نمودار ۶- هزینه های مصرفی دولتی در حسابهای ملی

جدول ۷- هزینه های مصرفی دولتی (میلیارد ریال)

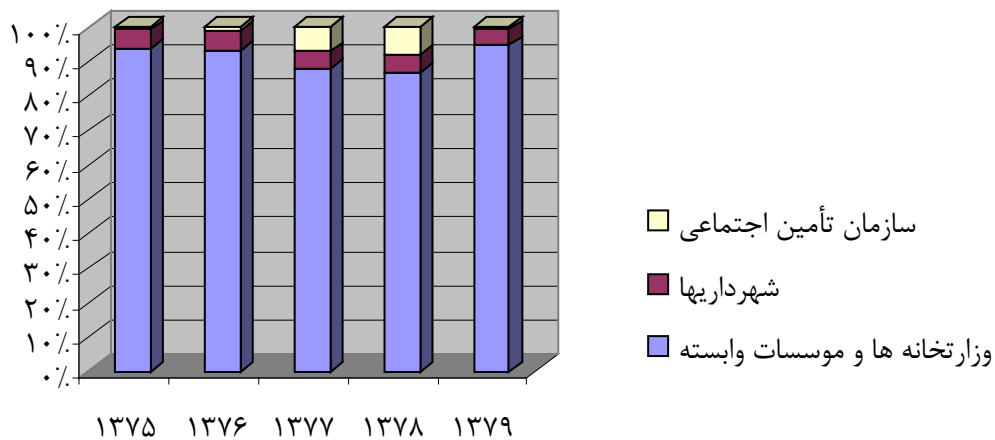
1379	1378	1377	1376	1375	
76182	52405	44268	35612	33030	وزارتخانه ها و مؤسسات وابسته
3806	3121	2407	2267	1877	شهرداری ها
566	4708	3607	327	267	سازمان تأمین اجتماعی
80554	55998	47037	38207	35173	جمع

مأخذ: حساب های ملی ایران، بانک مرکزی. ارقام ذکر شده کل بودجه سالیانه نمی باشد. رقم بودجه پیش بینی شده سازمان تأمین اجتماعی در سال ۱۳۸۲ برابر ۲۱۵۶۰ میلیارد ریال است. نگاه کنید به جام جم، محمد حسین قدیری ابیانه، ۸/۹/۸۱.

جدول ۸- درصد هزینه های مصرفی دولتی

1379	1378	1377	1376	1375	سال
94.6%	93.6%	94.1%	93.2%	93.9%	وزارتخانه ها و مؤسسات وابسته
4.7%	5.6%	5.1%	5.9%	5.3%	شهرداری ها
0.7%	0.8%	0.8%	0.9%	0.8%	سازمان تأمین اجتماعی
100%	100%	100%	100%	100%	جمع

نمودار ۷ هزینه های مصرفی دولتی در حساب های ملی

۸-۴- ارگان‌های تأسیس شده پس از انقلاب

پس از انقلاب، ارگان‌های زیادی با اهداف مختلف تأسیس شد که هرکدام در حیطه‌ای از امور فعالیت دارند. وظایف این ارگان‌ها شامل طیف وسیعی از اموری است که از حمایت اقشار ناتوان ایرانی و خارجی، مانند کمیته امداد امام خمینی^۱ تا مسائل دفاعی مانند سپاه پاسداران انقلاب اسلامی را شامل می‌شود. درآمد این ارگان‌ها بعضاً به خزانه دولت ریخته می‌شود و بعضاً نیز از بودجه عمومی دولت کمک مالی دریافت می‌کنند. نحوه هزینه آنها نیز به طور مشابه در برخی از ارگان‌ها و برخی سال‌ها تحت مدیریت قوه مجریه صورت می‌گیرد و در برخی از موارد تابع تصمیمات و مقررات ویژه هستند. نظارت دولتی در این بخش بسته به هر ارگان عملکرد متفاوتی دارد و گاه بدون هیچ نظارتی عمل می‌کنند. پس از اتمام جنگ با توجه به پرسنل سپاه پاسداران که از کثرت زیادی برخوردار شده بود برای استفاده از این نیرو فعالیت این ارگان در بخش‌های مختلف اقتصادی رسوخ بسزایی یافت. ریاست این ارگان تحت نظر رهبری می‌باشد.

۹-۴- بنیادها

بنیادهای تأسیس شده پس از انقلاب را می‌توان در یک دسته و گروه قرار داد بنیاد مستضعفان و جانبازان، بنیاد شهید، کمیته امداد امام خمینی، بنیاد ۱۵ خرداد، جامعه الصادق، بنیاد امیرالمؤمنین از جمله این نهادها هستند که مهمترین آنها بنیاد مستضعفان و جانبازان می‌باشد. سرمایه این بنیاد از محل مصادره اموال و دارایی‌های متعلق به خاندان پهلوی و وابستگان به آنها و افرادی که به نحوی اموال و سرمایه خود را ترک و از ایران گریخته‌اند، تأمین شده است. این بنیاد تقریباً در همه زمینه‌های اقتصادی حتی بخش‌هایی که نیاز به سرمایه‌گذاری‌های سنگین دارد فعال

۱- رقم ذکر شده بودجه سالیانه پیش‌بینی شده کمیته امداد امام خمینی در سال ۱۳۸۲ برابر ۴۴۴۵ میلیارد ریال است. نگاه کنید به جام جم، محمد حسین قدیری ایبانه، ۸۱/۸/۹. این رقم با ارقام ارائه شده در گزارش‌های آماری سالیانه کمیته امداد مغایرت زیادی دارد.

است و بالغ بر ۴۰۰ شرکت، کارخانه و واحد تولیدی و خدماتی فعال تحت پوشش خود دارد و در اکثر زمینه‌های اقتصادی نظیر: ساختمان و عمران، توریسم، کشاورزی، صنعت، معدن، حمل و نقل و بازرگانی فعالیت می‌نماید. بودجه بنیادها به تصویب قوه مقننه نمی‌رسد و قوه مجریه اعمال نظر و دخل و تصرفی در آن ندارد. بودجه بنیاد مستضعفان و جانبازان طی سال‌های گذشته همچنان رو به افزایش بوده است. این بودجه در سال ۱۳۶۸ از ۷۷۸ میلیارد ریال به ۱۰۴۰۰ میلیارد ریال در سال ۱۳۷۷ افزایش یافته^۲ و رقم بودجه سال ۱۳۸۱ این بنیاد ۲۳۵۶۰ میلیارد ریال می‌باشد که نسبت به سال ۱۳۸۰ از ۳۹٪ افزایش برخوردار بوده است.^۳

۹-۴- نهاد رهبری

در بودجه کل کشور محلی برای هزینه‌های نهاد رهبری مشخص نشده است و این نهاد از محل درآمد بنیاد مستضعفان و جانبازان و کمیته اجرایی فرمان امام خمینی و سایر محل‌های ویژه درآمدی و مالیاتی منابع هزینه‌ای خود را تأمین می‌کند. قوه مقننه نظارتی بر هزینه‌های این نهاد ندارد و علی‌القاعده این شیوه تأمین اعتبار موافق انضباط مالی مورد نظر نیست. از لحاظ اصول بودجه‌ریزی- بالاخص اصل وحدت بودجه-روش صحیح بر این منوال است که بنیاد مستضعفان و جانبازان و جانبازان و کمیته اجرایی فرمان امام خمینی و سایر محل‌های ویژه درآمدی درآمدهای وصولی خود را به خزانه دولت واریز و سپس براساس قوانین بودجه مجدداً جهت هزینه به نهاد رهبری یا ارگان‌های مشابه تخصیص داده شود. این مبحث در کلیه موارد مشابه که سرمایه نهاد یا ارگان یا مؤسسه یا شرکت یا هرگونه بنگاه تولیدی یا خدماتی، اعم از: عمومی یا غیرعمومی مزبور دولتی یا ملی باشد، یا به نحوی مالکیت ملی یا عمومی بر همه یا جزئی از سرمایه آن اطلاق شود، نافذ است. چنانچه این اصلاحات در بخش مالی کشور صورت گیرد تحول عظیمی در نظام مالی کشور شکل خواهد گرفت.

۱- گروه ساختمان و عمران این بنیاد بیش از ۱۰۰ شرکت ساختمانی، مهندسی و کارخانه را شامل می‌شود که در داخل و خارج کشور فعال هستند. این گروه عهده‌دار بیش از ۸۰ پروژه با رقم ۳۰۰ میلیون دلار (۲۴۰۰ میلیارد ریال) و ۱۰ پروژه عمرانی در کویت و پاکستان به ارزش ۱۰۰ میلیون دلار (۸۰۰ میلیارد ریال) می‌باشد. گروه صنایع و معادن این بنیاد با قریب ۳۰،۰۰۰ نفر پرسنل در قالب ۱۲۰ شرکت و کارخانه (بخش نفت و معدن این بنیاد با ۳۹۵۰ نفر شاغل در بیش از ۵۹ شرکت، بخش نساجی با ۱۸۶۰۸ نفر شاغل در قالب ۳۴ شرکت، بخش شیمیایی و سلولوزی با ۲۹۳۲ نفر شاغل در قالب ۱۲ شرکت، بخش فلزی و ماشین سازی با ۴۴۷۶ نفر شاغل در قالب ۱۴ شرکت) فعال است. گروه کشاورزی بنیاد دارای ۷۰ شرکت تولیدی ۸۰،۰۰۰ هکتار زمین زیر کشت و ۳۳۰،۰۰۰ تن محصول کشاورزی و بخش‌های مختلف فرآوری مواد غذایی (۲۵ کارخانه با ۴۵،۰۰۰ تن ظرفیت سردخانه)، زراعت (۷۰،۰۰۰ هکتار و ۲۵۰،۰۰۰ تن محصول)، سیفی‌کاری (۸۰۰۰ هکتار و ۸۰،۰۰۰ تن محصول)، دامداری (۱۹ مزرعه)، شیلات (۲۰۰۰ تن صید با ۶ سردخانه) با سرمایه‌گذاری ۱۴۰ میلیون دلار (۱،۱۲۰ میلیارد ریال) مشغول فعالیت می‌باشد. گروه بازرگانی با ۱۵ شرکت بازرگانی و خدماتی در سال گذشته بیش از یک میلیارد دلار (۸۰،۰۰۰ میلیارد ریال) کالا در بازار داخلی به فروش رسانیده است. گروه توریسم و اوقات فراغت بنیاد مستضعفان از بزرگترین بخش‌های اقتصادی بنیاد با ۳۴ واحد فعال و ۲۴ هتل (از جمله هتل‌های پنج ستاره استقلال Hilton Hotel و آزادی Grand Hotel) و مجموعه‌های تفریحی متعدد می‌باشد. گروه حمل و نقل بنیاد نیز از وسعت سرمایه زیادی در بخش‌های کشتیرانی، حمل و نقل هوایی، راه‌آهن و حمل و نقل جاده‌ای برخوردار است. نگاه کنید به:

<http://www.iran-bonyad.org/>

۲- گزارش جامع عملکرد ۸ ساله بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، ۱۳۷۶-۱۳۶۸، (۱۳۷۷). انتشار اداره کل روابط عمومی و امور فرهنگی، بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، اسفند، صفحه ۳۰.

۳- نگاه کنید به:

<http://www.iranvajahan.net/farsi/1381/01/10.index.shtml>

۱۱-۴- کمیته امداد امام خمینی

کمیته امداد امام خمینی از نهادهای مالی غیرانتفاعی است که پس از انقلاب رسماً تأسیس گردید و مستقیماً تحت نظر رهبری قرار دارد. شورای مرکزی آن متشکل از برخی سران گروه‌های مالی خاص نظیر مؤتلفه می‌باشند. این کمیته در عرصه ارائه خدماتی تحت عنوان کمک و امداد در داخل و خارج از کشور، نظیر: لبنان، سوریه، فلسطین، آذربایجان، تاجیکستان، کوزوو، چین، افغانستان و مشابه آن مبادرت می‌ورزد. میزان پرداختی این کمیته به خارج از کشور قابل توجه است و حول و حوش ۱۰٪ پرداختی‌های آن را تشکیل می‌دهد. عملکرد این کمیته تحت نظارت قوای مقننه و مجریه نیست. میزان پرداخت‌های اعطائی این کمیته تحت عنوان کمک‌های مختلف در جدول زیر آورده شده است که با مقایسه با بودجه عمومی دولت رقمی قریب به ۲/۲٪ تا ۳/۴٪ را تشکیل می‌دهد و در مقایسه با درآمد شهرداری تهران گاهی از ۱/۶ برابر درآمد شهرداری تهران فزونی می‌یابد. از لحاظ عملکردی، این کمیته با فعالیتهای سازمان بهزیستی تداخل دارد و ادغام آن در سازمان بهزیستی باعث کانالیزه شدن فعالیتهای آن در خدمات امداد رسانی خواهد شد. در حال حاضر، این کمیته با توجه به صلاحدید گروهی اقدام به هزینه نمودن منابع خود می‌نماید.

جدول ۹- پرداخت‌های کمیته امداد تحت عنوان کمک و امداد به داخل و خارج از کشور

(میلیارد ریال)	۱۳۷۵	۱۳۷۶	۱۳۷۷	۱۳۷۸	۱۳۷۹	۱۳۸۰
ارائه خدمات کمیته امداد	۱۲۸۶	۱۵۶۳	۲۱۲۰	۳۱۷۱	۳۸۰۳/۱	۴۶۷۴/۴
نرخ رشد سالیانه	-	٪۲۱/۵	٪۳۵/۶	٪۴۹/۶	٪۱۹/۹	٪۲۲/۹
بودجه عمومی دولت	۵۷۳۴۲	۶۵۰۷۳	۸۱۳۳۴	۹۴۵۷۱	۱۳۶۶۱۴	۱۵۹۳۳۱
درآمد شهرداری تهران	۲۳۶۵	۱۹۰۱	۱۸۶۸	۲۷۳۱	۴۲۶۸	۴۹۸۷
نسبت کمک‌های اعطائی به بودجه عمومی دولت	٪۲/۲	٪۲/۴	٪۲/۶	٪۳/۴	٪۲/۸	٪۲/۹
نسبت کمک‌های اعطائی به درآمد شهرداری تهران	٪۵۴/۳	٪۸۲/۲	٪۱۱۳/۴	٪۱۶۱/۱	٪۸۹/۱	٪۹۳/۷

مأخذ: گزارش‌های آماري کمیته امداد امام خمینی، سال‌های مختلف.

۱۲-۴- سازمان‌های امنیتی و اطلاعاتی

سازمان‌های امنیتی و اطلاعاتی رسمی در ایران از تنوع و تعدد زیادی برخوردار است. وزارت اطلاعات، سازمان بازرسی رهبری، اطلاعات سپاه پاسداران، اطلاعات ارتش، اطلاعات نیروی انتظامی، اطلاعات قوه قضائیه، سازمان‌های اطلاعاتی مرتبط با گروه‌های ذینفوذ، نظیر: کارگزاران یا مؤتلفه و برخی دیگر از ارگان‌هایی که فعالیت مشابه انجام می‌دهند، در این طبقه دسته بندی می‌شوند. منابع درآمدی این گونه سازمان‌ها بعضاً از بودجه عمومی دولت، بنیادها، و سرمایه‌گذاری‌های انجام شده قبلی آنان تأمین می‌شود. به دلیل طبیعت اختفائی فعالیت‌های این گونه دستگاه‌ها، غالباً هزینه‌ها حاوی اسناد و مستندات مالی کافی نیست و نظارت بر انجام هزینه آنها با مکانیزم‌های متداول حسابرسی قابل بررسی نمی‌باشد. فعالیت بسیاری از این سازمان‌ها در عرصه اقتصادی بسیار چشمگیر بوده؛ به طوری

که، بر اساس اظهارات رئیس سازمان برنامه و بودجه، جدا از بودجه سالانه‌ای که برای دستگاه‌های اطلاعاتی همه ساله در بودجه‌های سنواتی تخصیص می‌یابد، در سال ۱۳۷۹ رقم ۴۸۵۰ میلیارد ریال برای جلوگیری از فعالیت‌های اقتصادی: وزارت اطلاعات، قوه قضائیه، نیروی انتظامی، و سایر بخش‌های دفاعی-امنیتی اختصاص یافته که حاکی از عمق فعالیت‌های اقتصادی این گروه از سازمان‌ها می‌باشد. لازم به ذکر است که این رقم بیش از دو برابر پرداخت یارانه مستقیم (به میزان ۲۱۲۲ میلیارد ریال) می‌باشد که برای کمک به ۳/۵ میلیون نفر خانوار کم درآمد در بودجه سال ۱۳۷۹ در نظر گرفته شده است. نفوذ طبیعی این‌گونه سازمان‌ها در امور حساس تصمیم‌گیری و طبیعت اجرای سیاست‌های مربوط به این بخش، عملاً دخالت آنها را در مسائل تصمیم‌گیری اقتصادی ملموس می‌نماید. عملکرد این گونه سازمان‌ها در کلیه کشورهای جهان حاکی از این است که آنها می‌توانند به عنوان کانال‌های مناسبی برای ایجاد و حفظ انحصارات، رد و بدل پورسانت‌ها، اختلاس، تبانی، ارتشاء و سایر مفاسد مالی در ارتباط با مدیران سیاسی کشورها قرار گیرند.

۱۳-۴- آستانه‌ها و بقاع متبرکه

آستانه‌های متبرکه و اماکن مقدسه خود نیز دارای منابع درآمدی متعدد هستند که شامل نذورات مردمی و درآمدهای حاصل از سرمایه‌گذاری‌های قبلی آنها می‌باشد. قوای مقننه و مجریه هیچ‌گونه نظارت، تصویب و دخل و تصرفی در بودجه این آستانه‌ها ندارند و دست مسئولین این آستانه‌ها در هزینه کردن منابع خود باز می‌باشد. علی‌القاعده سرمایه‌های این آستانه‌ها و بقاع ملی است و متعلق به کلیه آحاد جامعه است و باید تحت نظارت کامل دولت و قوانین نظارتی عمل نمایند. آستانه‌های متبرکه حضرت رضا (ع) در مشهد^۱، حرم حضرت معصومه در قم، حرم عبدالعظیم در شهر ری از عمده‌ترین این اماکن می‌باشد. آستانه‌های متبرکه در امور متنوعی از فعالیت‌های اقتصادی فعال هستند. براساس آمار ارائه شده توسط سازمان اوقاف و امور خیریه، تعداد این بقاع به ۵۵۱۹ بقعه می‌رسد^۲.

۱۴-۴- وجوه شرعی، نذورات و صدقات

مالیات‌های اسلامی تنوع و گستردگی خاصی دارند. علی‌رغم این که بعد از انقلاب در ایران حکومتی به نام اسلام بنا گردید، ولی هنوز مالیات‌های دولتی به سبک خود و مالیات‌های شرعی به سیاق جداگانه و سنتی خود عمل می‌نمایند. منابع اصلی مالیات‌های اسلامی که خمس و زکات از اقلام عمده و برجسته آن می‌باشند، بنا به صلاحدید شخص پرداخت‌کننده به افراد خاصی از علما و روحانیون پرداخت می‌شود. شاید یکی از ویژگی‌های بارز اعتقادی در پرداخت وجوه شرعی اجرای احکام الهی باشد که هر شخص با پرداخت این وجه مال خود را تطهیر می‌کند که این عمل مطابقت با احکام کتاب آسمانی قرآن کریم دارد. در آیه «۱۰۳» سوره مبارکه توبه می‌فرماید: *خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا* که به پیامبر اکرم امر به اخذ از اموال جهت پاک گرداندن و تزکیه آنها شده و در آیه «۶۰» سوره مبارکه توبه آمده است: *أَمَّا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَ الْمَسْكِينِ وَ الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَ الْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبِهِمْ وَ فِي الرِّقَابِ وَ الْغَارِمِينَ وَ فِي*

۱- نگاه کنید به:

<http://www.khorasandccc.com/>

۲- نگاه کنید به:

<http://www.awqaf-ir.org/Begaee/begaee.htm>

السبيل الله و ابن السبيل فريضةً من الله^۱ که محل هزینه کردن صدقات را مشخص فرموده است. ولی نکته اساسی که کمتر به آن توجه می‌شود، این بوده که آیا منابع پرداختی در موارد فوق الذکر صرف می‌شود و یا آیا گیرنده وجه مشمول خطاب «خُد» در آیه شریفه فوق می‌شود یا خیر؟ به هر حال، عدم توجه پرداخت‌کنندگان به این موارد سبب تراکم منابع مالی در برخی حساب‌ها شده که گاه به مصارف تجاری و غیره نیز می‌رسد.

۱۵-۴- مؤسسات مالی غیردولتی

مؤسسات مالی غیردولتی شامل مؤسساتی نظیر: بانک‌های خصوصی، مؤسسات مالی اعتباری، صندوق‌های قرض‌الحسنه و سایر مؤسسات مشابه می‌شود. وزارت امور اقتصادی و دارایی تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه را شش هزار واحد برآورد می‌نماید. از سال ۱۳۴۸ که اولین صندوق قرض‌الحسنه تأسیس شد، تاکنون حجم فعالیت این واسطه‌های مالی غیربانکی پیوسته رو به افزایش بوده است. نسبت سپرده‌های این صندوق‌ها به سپرده‌های بخش غیردولتی ۴/۷ درصد و نسبت تسهیلات اعطایی آنها به نسبت کل تسهیلات اعطایی به بخش غیردولتی ۴/۴۵ درصد برآورد می‌شود. صندوق‌های قرض‌الحسنه حداقل ۸/۷ درصد سپرده‌های قرض‌الحسنه در نظام مالی کشور (مجموع سپرده‌های قرض‌الحسنه نظام بانکی و صندوق‌های قرض‌الحسنه) را جذب و ۱۷/۳ درصد تسهیلات قرض‌الحسنه نظام مالی کشور را اعطا می‌کنند.^۲ حدود ۱۰۰۰ صندوق از این صندوق‌ها تحت پوشش سازمان اقتصاد اسلامی و حدود ۲۰۰۰ از این صندوق‌ها تحت پوشش نیروی انتظامی می‌باشند.^۳ علی‌رغم اینکه صندوق‌های قرض‌الحسنه اثر قابل توجهی در بخش پولی کشور دارند، ولی همچنان فارغ از نظارت بانک مرکزی عمل می‌نمایند.

براساس بررسی‌های آماری مرکز آمار ایران، تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه در سال ۱۳۷۸ متجاوز از ۱۲۲۵ صندوق بوده است که در سطح کشور به ارائه خدمات واسطه‌گری‌های مالی (اعطای وام و اعتبار) مشغول بوده‌اند.^۴ نتایج این بررسی در سال ۱۳۷۸ نشان می‌دهد که از مجموع ۱۳۹۶ میلیارد ریال سپرده نزدیک به ۱۲۱۲ میلیارد ریال آن به صورت وام به مشتریان صندوق اعطا شده است. میزان سپرده‌های قرض‌الحسنه در سیستم بانکی در سال مورد نظر رقم ۱۶۲۹۶ میلیارد ریال می‌باشد. لذا نسبت عملکرد صندوق‌های قرض‌الحسنه به سپرده‌های قرض‌الحسنه سیستم بانکی ۸/۵٪ می‌باشد.

۱- جز این نیست که صدقات برای بینوایان و دریوزگان و کارگران بر آنها و دل به دست آوردگان و در آزاد کردن بندگان و وام‌داران و در راه خدا و درماندگان راه است، بایسته است از خدا.

۲- نگاه کنید به:

<http://www.refahweekly.com/society/u30ssoln.htm>

۳- نگاه کنید به:

<http://www.hamshahri.net/hamnews/1381/811113/bankb.htm#bankb2>

در این میان از تعاونی اعتبار ثامن الائمه، تعاونی اعتبار مولی الموحدين، صندوق پس‌انداز و قرض‌الحسنه رسالت، تعاونی قرض‌الحسنه معین‌الرضا، تعاونی قرض‌الحسنه میقات معین، صندوق قرض‌الحسنه بنیان نور، صندوق قرض‌الحسنه انصار المجاهدین، صندوق قرض‌الحسنه برگ سبز، قرض‌الحسنه مؤسسات مالی اعتباری بنیاد، مؤسسه صندوق رفاه کیش، مؤسسه قوامین، صندوق قرض‌الحسنه بسیجیان، صندوق‌های قرض‌الحسنه تحت پوشش سازمان اقتصاد اسلامی، بانک خدمات اسلامی، صندوق قرض‌الحسنه شاهد، مؤسسه اعتباری توسعه صنعت ساختمان، مؤسسه اعتباری امین و برخی صندوق‌های قرض‌الحسنه که بعداً در بانک‌های خصوصی ادغام شدند را می‌توان نام برد. برخی نیز تعداد صندوق‌های قرض‌الحسنه تحت پوشش سازمان اقتصاد اسلامی را ۱۴۰۰ صندوق ذکر کرده‌اند. (همشهری ۱۳۸۲/۳/۲۴ به نقل از عضو هیأت مدیره سازمان اقتصاد اسلامی).

۴- آمارگیری از صندوق‌های قرض‌الحسنه، (۱۳۷۹)، مرکز آمار ایران.

مؤسسات مالی اعتباری و بانکی و بیمه‌ای و برخی بنیادهای مالی نیز در این گروه طبقه‌بندی می‌شوند که از مراکز مهم مالی در آینده اقتصاد کشور هستند.^۱ از این مؤسسات می‌توان به مؤسسه مالی و اعتباری بنیاد مستضعفان و جانبازان اشاره نمود که در سال ۱۳۶۴ تأسیس و در سال ۱۳۷۸ مجدداً ادامه فعالیت آن توسط شورای پول و اعتبار ابلاغ شد. در حال حاضر، این مؤسسه دارای بیش از ۲۶۰ شعبه مکانیزه در سراسر کشور و بیش از ۲ میلیون مشتری^۲ و صاحب حساب و ۱۶۵۰ نفر شاغل است. سپرده‌های نزد این مؤسسه در پایان سال ۱۳۸۱ بالغ بر ۴،۷۲۲ میلیارد ریال می‌باشد که نسبت به سال ۱۳۸۰ (۲،۹۱۷ میلیارد ریال) ۶۲٪ افزایش یافته است.^۳

میزان دارایی‌های مؤسسات اعتباری غیربانکی در سال‌های ۱۳۷۹ و ۱۳۸۰، به ترتیب برابر ۱۱۴۷ و ۲۹۸۸ میلیارد ریال می‌باشد که نسبت به مجموع دارایی‌های سیستم بانکی (۵۵۶،۳۹۳ و ۷۰۲،۳۵۱ میلیارد ریال) ارقام ناچیزی می‌باشند ولی با استقبالی که از بانک‌های خصوصی شده است در آینده نه چندان دور سهم زیادی را به خود اختصاص خواهند داد.

۱۶-۴- بورس اوراق بهادار و شرکت‌های سرمایه‌گذاری

بورس اوراق بهادار تهران نیز یکی از مراکز و نهادهای مالی اجتماعی در کشور می‌باشد که ارزش جاری سهام آن سالانه از افزایش چشمگیری برخوردار است. جدول زیر وضعیت کلی این نهاد را از لحاظ روند تغییرات به خوبی نشان می‌دهد:

۱- در این میان می‌توان به مؤسسه مالی اعتباری بنیاد مستضعفان و جانبازان، بنیاد الزهراء، بنیاد نبوت، بنیاد المکاسب، بانک پارسیان، بانک کارآفرینان، بانک سامان اقتصاد، بانک اقتصاد نوین، بیمه نوین، بیمه رازی، بیمه توسعه، بیمه کارآفرین اشاره نمود. لازم به ذکر است که واگذاری بیمه‌های دولتی البرز، آسیا و دانا از طریق بورس به بخش خصوصی نیز از موارد مطرح، می‌باشد.

۲- آسیا ۱۳۸۲/۴/۵.

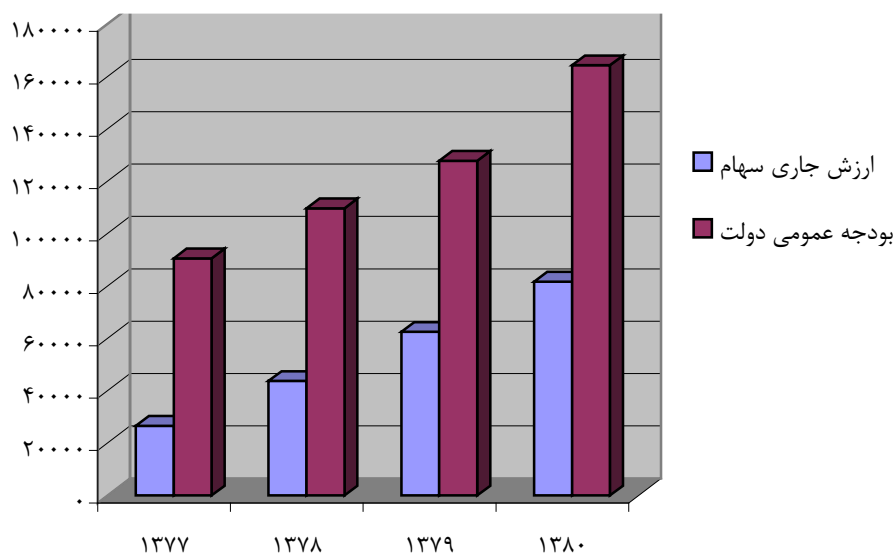
۳- ویژه نامه چهاردهمین همایش بانکداری اسلامی، مؤسسه عالی بانکداری ایران، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۲، صفحات ۳۷۰-۳۵۹.

جدول ۱۰- فعالیت بورس اوراق بهادار تهران

۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶		سهام مورد معامله
۱۷۰۵,۶	۱۶۸۱,۵	۱۱۸۱,۹	۱۲۰۲,۷	۵۵۶,۲	تعداد(میلیون سهم)	
۷۸۳۰,۹	۹۱۷۶,۷	۵۲۴۳,۶	۳۱۱۶,۷	۲۰۱۷,۶	ارزش (میلیارد ریال)	
۳۱۵۹۱۸	۳۴۲۷۶۴	۲۴۲۳۰۲	۱۵۳۹۶۸	۱۴۹۴۹۸	تعداد خریداران	
۶۱۶۲۸۳	۷۲۵۳۲۰	۴۱۰۶۸۴	۲۸۵۷۳۲	۲۸۱۶۴۶	دفعات معامله	
۱۳۶,۵	۳۲۷	۲۴۲,۷	۵۴۷,۴	۶۹,۵	تعداد(میلیون سهم)	بخش عمومی واگذاری سهام
۴۶۸,۵	۲۲۴۸	۲۰۳۴,۸	۱۱۷۹,۷	۳۳۹,۷	ارزش (میلیارد ریال)	
۷۵۰,۲	۵۲۲۱,۴	۳۲۶۶,۳	۱۹۱۱,۹	۱۶۵۳,۱	شاخص قیمت و بازده	
۳۲۹۹,۳	۲۸۹۸,۱	۲۴۴۷,۴	۲۰۵۵	۱۶۵۳,۱	شاخص بازده نقدی	
۸۱۶۸۱	۶۲۴۸۶	۴۳۷۴۳	۲۶۵۸۴	۲۷۱۲۸	ارزش جاری سهام در پایان دوره (میلیارد ریال)	
%۶۵,۱	%۵۹,۷	%۴۷,۴	%۴۹,۶	%۴۳,۵	ارزش جاری سهام به بودجه عمومی دولت	
۳۱۸	۳۰۷	۲۹۵	۲۸۱	۲۶۳	تعداد شرکت‌های پذیرفته شده در بورس	

مأخذ: خلاصه تحولات کشور در سال ۱۳۸۰ بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

نمودار ۸- مقایسه ارزش سهام با بودجه عمومی دولت

بررسی جدول و نمودار فوق- بالاخص شاخص نسبت ارزش جاری سهام به درآمد دولت مندرج در بودجه عمومی- حاکی از این است که بورس اوراق بهادار عملاً یک نهاد قوی در تصمیم سازی‌های اقتصادی در ایران تلقی می‌شود.

شرکت‌های سرمایه‌گذاری نیز از بخش‌های مالی هستند که همچنان بر فعالیت‌های آنان در اقتصاد ایران

افزوده می‌شود. شرکت‌های سرمایه‌گذاری زیادی در حال حاضر مشغول فعالیت هستند که برخی از آنها در جداول زیر آورده شده‌اند:

جدول ۱۱ - برخی شرکت‌های سرمایه‌گذاری پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

نام شرکت	سرمایه فعلی میلیارد ریال	درصد از کل بازار	ارزش بازار شرکت	ارزش بازار شرکت به ارزش کل بازار
سرمایه‌گذاری البرز	۱۵۷	٪۰/۷۵	۵۲۹	٪۰/۵۳
سرمایه‌گذاری بانک ملی ایران	۱۴۰۰	٪۶/۶۴	۴۹۳۴	٪۴/۹۴
سرمایه‌گذاری پتروشیمی	۳۵۰	٪۱/۶۶	۷۳۸	٪۰/۷۴
سرمایه‌گذاری توسعه صنایع بهشهر	۳۳۰	٪۱/۵۷	۲۰۳۰	٪۲/۰۳
سرمایه‌گذاری توسعه صنعتی ایران	۳۸۷	٪۱/۸۴	۳۸۷	٪۰/۳۹
سرمایه‌گذاری توسعه صنایع روی	۲۷۵	٪۱/۳۰	۴۴۴	٪۰/۴۴
سرمایه‌گذاری توسعه معادن فلزات	۲۵۵	٪۱/۲۱	۴۲۶	٪۰/۴۳
سرمایه‌گذاری ساختمان ایران	۱۱۰	٪۰/۵۲	۱۵۷	٪۰/۱۶
سرمایه‌گذاری سپه	۴۰۸	٪۱/۹۴	۶۳۲	٪۰/۶۳
سرمایه‌گذاری صنعت بیمه	۱۱۷	٪۰/۵۶	۱۱۷	٪۰/۱۲
سرمایه‌گذاری صنعت و معدن	۵۰۰	٪۲/۳۷	۱۴۷۵	٪۱/۴۸
سرمایه‌گذاری غدیر	۱۵۰۰	٪۷/۱۲	۳۱۹۵	٪۳/۲۰
سرمایه‌گذاری گروه صنعتی رنا	۴۵۴	٪۲/۱۵	۸۵۳	٪۰/۸۵
سرمایه‌گذاری ملت	۳۵۰	٪۱/۶۶	۳۹۰	٪۰/۳۹
سرمایه‌گذاری ملی ایران	۸۵۰	٪۴/۰۳	۱۸۵۶	٪۱/۸۶
گروه بهمن	۴۵۰	٪۲/۱۴	۹۹۵	٪۱/۰۰
سیمان فارس خوزستان	۵۰۰	٪۲/۳۷	۵۴۵۳	٪۵/۴۶
سرمایه‌گذاری ساختمان اصفهان	۵۲	٪۰/۲۵	۵۵	٪۰/۰۶
سرمایه‌گذاری سامان گستر اصفهان	۸۵	٪۰/۴۰	۱۰۰	٪۰/۱۰

مأخذ: <http://www.iran-invest.org/history/history.htm>

۱- گرچه ارقام در فروردین ۱۳۸۲ تجدید نظر و ارائه شده‌اند ولی با ارقام دیگر مطابق نیستند؛ ولی به هر حال، قابل مقایسه می‌باشند. برای مثال: ارزش بازاری سهام شرکت سرمایه‌گذاری ملی ایران (سما) در پایان سال مالی (۱۳۸۱/۹/۳۰) برابر ۲۷۴۳ میلیارد ریال می‌باشد. نگاه کنید به: گزارش هیأت مدیره به بیست و پنجمین مجمع عمومی سالیانه صاحبان سهام شرکت سرمایه‌گذاری ملی ایران (سما)، ۱۹ اسفند ۱۳۸۱.

جدول ۱۲ - برخی از شرکتهای سرمایه‌گذاری خارج از بورس اوراق بهادار تهران

نام شرکت	سرمایه فعلی میلیارد ریال	درصد از کل بازار	ارزش بازار شرکت	ارزش بازار شرکت به ارزش کل بازار
سرمایه‌گذاری تأمین اجتماعی	۱۵۷	٪۰/۷۵	۵۲۹	٪۰/۵۳
سرمایه‌گذاری تدبیر	۱۴۰۰	٪۶/۶۴	۴۹۳۴	٪۴/۹۴
سرمایه‌گذاری توسعه آذربایجان	۳۵۰	٪۱/۶۶	۷۳۸	٪۰/۷۴
سرمایه‌گذاری توسعه خوزستان	۳۳۰	٪۱/۵۷	۲۰۳۰	٪۲/۰۳
سرمایه‌گذاری توسعه عمران فارس	۳۸۷	٪۱/۸۴	۳۸۷	٪۰/۳۹
سرمایه‌گذاری شاهد	۲۷۵	٪۱/۳۰	۴۴۴	٪۰/۴۴
سرمایه‌گذاری صنعت نفت	۲۵۵	٪۱/۲۱	۴۲۶	٪۰/۴۳
سرمایه‌گذاری عظام	۱۱۰	٪۰/۵۲	۱۵۷	٪۰/۱۶
سرمایه‌گذاری فرهنگیان	۴۰۸	٪۱/۹۴	۶۳۲	٪۰/۶۳
سرمایه‌گذاری کشاورزی ایران	۱۱۷	٪۰/۵۶	۱۱۷	٪۰/۱۲
سرمایه‌گذاری گروه صنایع بهشهر	۵۰۰	٪۲/۳۷	۱۴۷۵	٪۱/۴۸
سرمایه‌گذاری مسکن	۱۵۰۰	٪۷/۱۲	۳۱۹۵	٪۳/۲۰
سرمایه‌گذاری نیرو	۴۵۴	٪۲/۱۵	۸۵۳	٪۰/۸۵
سرمایه‌گذاری ملت	۳۵۰	٪۱/۶۶	۳۹۰	٪۰/۳۹
مدیریت سرمایه‌گذاری بانک ملی ایران	۸۵۰	٪۴/۰۳	۱۸۵۶	٪۱/۸۶

مأخذ: <http://www.iran-invest.org/history/history.htm>

۵- مراکز مالی غیرقانونی

پس از تغییر نظام در سال ۱۳۵۷ و خلع ید از خاندان پهلوی، تغییرات اساسی در هرم طبقاتی کشور به وجود آمد. افرادی که قبل از انقلاب غالباً در سطوح پائین هرم طبقاتی جامعه به سر می‌بردند؛ پس از انقلاب به لایه‌های بالای هرم قدرت منتقل شدند و بالعکس، افرادی که در لایه‌های بالای هرم بودند، یا از ایران گریختند و یا اموال آنان مصادره شد و به هر ترتیب، به لایه‌های پائین‌تر انتقال پیدا کردند. در طبقه متوسط نسبت به رأس و قاعده هرم کمتر دگرگونی مشاهده شد. در طول زمان به دلیل مصائب مختلف اقتصادی و غیراقتصادی در بعد از انقلاب، طبقه متوسط شروع به تجزیه شدن کرد. عده‌ای به دلیل فرصت‌های به دست آمده، از لحاظ اقتصادی رشد کرده و به رأس هرم نزدیک شدند و عده دیگر به دلیل تورم مداوم در سطح قبلی ماندند و برخی به سطوح پائین‌تر منتقل شدند. به هر حال در حال حاضر در رأس هرم و لایه‌های زیرین آن دولتمردان و برخی از فعالان عمده بخش خصوصی قرار دارند.

لایه میانی هرم، مدیران دولتی و فعالان جزء از بخش خصوصی هستند و در قاعده هرم انبوه کارمندان و کارگران دولتی و خصوصی یا خویش فرمایان کوچک قرار گرفته‌اند.

با توجه به کلیت دگرگونی ایجاد شده در ساختار هرم طبقاتی کشور، ذکر این قانون که در جامعه‌شناسی سیاسی به عنوان قانون الیگارش‌ی آه‌نین روبرتو میشل مطرح است، خالی از فایده نباشد. روبرتو میشل که فرضیه خود را به اثبات رسانیده و نام قانون بر آن گذاشته است، ابراز می‌دارد که هرچند افرادی در پایین هرم طبقاتی یک جامعه از آرمان حفظ حقوق طبقه‌ای که به آن تعلق دارند، حمایت می‌کنند؛ وقتی به سطوح بالاتر هرم رسیدند، دیگر از منافع طبقه جدیدی که به آن تعلق گرفته‌اند، حمایت خواهند کرد. به عبارت دیگر، افرادی که در توده مردم قرار دارند، و شعار ایشان حمایت از توده ضعیف جامعه است؛ پس از رسیدن به قدرت دیگر از ضعف حمایت نخواهند کرد؛ بلکه از طبقه جدیدی که در آن وارد شده‌اند و افرادی که در آن طبقه هستند، حمایت خواهند کرد. مصداق بحث وی را در اینجا به طبقه متوسط جدید و لایه‌هایی که در رأس هرم جدید طبقاتی در ایران قرار گرفتند، می‌توان یافت. بدون اینکه به بحث بیشتر در این باره پردازیم، به سراغ شمارش مراکز مالی خواهیم رفت که به نحوی می‌توانند ابزار قدرت لایه‌های بالای هرم طبقاتی باشند.

۱-۵- حاشیه درآمدی بخش نفت

یکی از مراکز مهم مالی و درآمدی کشور بخش نفت می‌باشد. گرچه، قانوناً این بخش در انحصار دولت تلقی می‌شود؛ ولی می‌توان ملاحظه نمود که از حاشیه درآمدی آن، گروه‌های خاص متنفع می‌شوند که از لحاظ دولتی مسلط به فعالیت‌های این بخش هستند. کلیه محصولات و مشتقات نفتی که تنوع بسیاری دارند، همچنین واحدهای تولیدی که به نحوی در ارتباط با تأمین قطعات تخصصی صنعت نفت فعالیت دارند نیز مشمول موضوع فوق می‌شود و در انحصار مدیریتی خاص واقع است. براساس اظهارات وزیر نفت، باندهای مافیایی فعالی در عرصه صادرات نفت فعال هستند که متشکل از «عده‌ای پورسانت بگیر» و متصل به جریان‌های سیاسی می‌باشند.^۱ بعضی از کارشناسان^۲ نفت ایران معتقدند که درآمد گروه‌هایی که از بخش نفت ارتزاق می‌کنند حاشیه‌ای نیست بلکه تملک این باندها به بخش‌های زیادی از درآمد نفت تسری دارد. قبل از انقلاب قراردادهای نفتی اول در هیئت دولت به تصویب می‌رسید و سپس برای تصویب مجدد به مجلس می‌رفت و در اسناد مجلس ثبت و بایگانی می‌شد. در حال حاضر نحوه انعقاد قراردادهای نفتی با طرف خارجی مشخص نیست و ابهامات زیادی در خصوص دخل و خرج درآمدهای نفت وجود دارد. بد نیست به این موضوع نیز اشاره شود که در قوانین بودجه سنواتی و برنامه‌های پنج‌ساله، ارقامی به عنوان بیع متقابل در اختیار وزارت نفت قرار داده می‌شود؛ تا با آن در ازای فروش نفت اقدام به سرمایه‌گذاری در بخش نفت نماید. برای مثال: براساس بند «ی» تبصره «۲۹» قانون بودجه سال ۱۳۸۰، این رقم فقط برای همان سال ۴/۷ میلیارد دلار می‌باشد. تا کنون از ۴۹/۵۰۷ میلیارد دلار سهمیه بیع متقابل در برنامه‌های توسعه و قوانین بودجه، برای مبلغ ۴۳/۱۳۹۲ میلیارد دلار آن توسط شورای اقتصاد مجوز صادر شده است.^۳ بیع متقابل از لحاظ بودجه‌ریزی و کارآیی اقتصادی پذیرفته نیست و علی‌القاعده همه درآمدها باید به خزانه دولت ریخته شود و سپس، همانند

۱- نگاه کنید به:

<http://www.7sang.com/weekly/1/sangfarsh/>

۲- نادر کلهری در گفتگو با بی.بی.سی. ۲۸ مهر ۱۳۸۲.

۳- هفته نامه برنامه، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، حیات نو اقتصادی، ۱/۴/۱۳۸۲.

پروژه‌های دیگر بر اساس موافقتنامه‌های طرح‌های عمرانی هزینه شوند! بیع متقابل نیز از لحاظ مقررات صندوق بین‌المللی که ایران عضویت آن را دارد و همچنین سازمان تجارت جهانی نیز قابل قبول نیست و تخطی ایران از قوانین بین‌المللی در این مورد شناخته می‌شود.

در دهه ۱۳۷۰ تغییرات ساختاری زیادی در وزارت نفت به وقوع پیوست و حدود ۱۴ شرکت مستقیماً فعالیت‌های نفتی را به عهده گرفتند و ۹۱ شرکت تابعه در این ارتباط به همکاری پرداختند و تعداد بسیار دیگری به انحاء مختلف در این چرخه فعال شدند. ماهیت مالکیت این شرکتها در انواع مختلف دولتی، دولتی- خصوصی و خصوصی به چشم می‌خورد.^۲

۲-۵- حاشیه درآمدی تجارت اسلحه

تجارت‌های پرسود دنیا، به ترتیب: مواد مخدر، اسلحه و زن می‌باشند. تجارت اسلحه یکی از تجارت‌هایی است که غالباً دلالتان بین‌المللی اسلحه را به طرح‌های بزرگ و محرمانه دولت‌های قوی در رابطه با جنگ افروزی‌ها در صحنه بین‌المللی مرتبط می‌نماید. جنگ‌ها برای همه زیان‌آور نیست و همواره عده‌ای هستند که از بروز جنگ نفع می‌برند. تجارت اسلحه و تسلیحات نظامی و افزار و ادوات جنگی یکی از منابع مهم تجارت در قرون گذشته بوده و هست. شبکه‌های فعال در این زمینه نیز همانند بخش قاچاق مواد مخدر نامرئی می‌باشند و کانال‌های ارتباطی و تجارتي آن از منظرهای معمولی قابل رؤیت نمی‌باشند. آن‌طور که در غالب کشورهای جهان به اثبات رسیده است؛ غالباً حاشیه درآمدی تجارت اسلحه - و بخصوص در شرایط تحریم‌های اقتصادی- از سوی دول پیشرفته بسیار زیادتر از ارزش بازاری آن بوده و گاه ده‌ها برابر ارزش اسمی آن می‌باشد. یکی از دلایل طولانی شدن بسیاری از جنگ‌ها، فشار سیاسی مخفیانه دلالتان اسلحه بر حکام کشورهای مختلف می‌باشد که برای حفظ درآمد خود با اقدامات مختلف از توقف جنگ‌ها جلوگیری می‌کنند.

۳-۵- تولیدکنندگان انحصاری

یکی از وجوهی که با اشتراک فعالان خصوصی و دولتمردان در کشورهای در حال توسعه شکل می‌گیرد، راه اندازی خطوط تولیدی است که غالباً با حمایت‌های ویژه انحصاراتی را در تولید کالاهای مختلف ایجاد می‌کند. این پدیده در این گونه کشورها غالباً به صورت انحصاراتی بروز می‌کند که قدرت رقابت را عملاً از سایر فعالان خصوصی سلب می‌نماید. مشابه این پدیده در کشورهای پیشرفته کمتر دیده می‌شود، زیرا آزادی‌های رایج و حمایت‌های قانونی از حقوق افراد و عدم تبعیض در سیاست‌گذاری‌های اقتصادی کمتر می‌باشد. در بسیاری از کشورهای در حال توسعه دیده شده است که انحصار تولید، ورود یا صدور برخی از کالاها با اقامه دلایل و ذکر توجیهات خاصی - هر چند از

۱- اخیراً، براساس بخشنامه وزارت نفت مکلف گردید تا اطلاعات مربوط به قراردادهای بیع متقابل را در پایان هر سال به وزارت امور اقتصادی ارائه کند. نگاه کنید به:

<http://www.irangreenpen.com/news/e02612.htm>

هزینه این قراردادها در سایر کشورها حدود ۲/۵٪ است ولی در ایران این ارقام به ۲ تا ۳ برابر رقم جهانی نیز می‌رسد. برای مثال قرارداد بیع متقابل با شرکت توتال با رقم ۱۸٪ بود. نگاه کنید به:

<http://www.irangreenpen.com/news/e0711.htm>

۲- نگاه کنید به:

<http://www.shahrvand.com/backissues/601press2.htm>

لحاظ نظریات اقتصادی غیرمستدل - به تولیدکنندگان یا واردکنندگان یا صادرکنندگان خاصی اعطا شده که به نحوی دولتمردان آن جوامع در سرمایه و یا منافع آن انحصارات سهام و شریک هستند. در ایران بسیاری از تولیدکنندگان در زمینه‌های مختلف فرآورده‌ها و کالاهای مرتبط با: صنعت نفت، خودرو، لاستیک، دارو، بانکداری خصوصی، نساجی، معدن و رشته‌های متنوع صنعتی را می‌توان ملاحظه نمود که به صورت انحصاری یا شبه انحصاری فعالیت می‌کنند.

۴-۵- بازرگانی و تجارت انحصاری

یکی از ویژگی‌های تجارت در دنیای امروز آن است که بدون احتیاج به زمینه سازی‌های تفصیلی و سرمایه‌گذاری‌های فیزیکی در امر تولید می‌توان با خرید و فروش کالاها در سطوح مختلف منتفع گردید. بخش تجارت از بخش‌هایی است که زمان خوابانیدن سرمایه در آن بسیار کمتر از بخش‌های تولیدی است و از طرفی از بسیاری از موانع و محدودیت‌هایی که بر سر راه تولیدکننده وجود دارد آسیب نمی‌بیند. لذا از سود بیشتر در زمان کمتر برخوردار است. در کشورهایی که اقتصاد دولتی رشد کرده و در اثر پدیده «ازدحام دولت»^۱ بخش خصوصی را از بسیاری از صحنه‌های اقتصادی بیرون رانده است، بازرگانی و تجارت خارجی به صورت انحصاراتی عمل می‌کند که بیشتر شکل دولتی داشته یا اعطای مجوز به دیگران در چارچوب قواعد غیرموضوعه، ولی نهادینه شده‌ای، صورت می‌گیرد. خریدهای دولتی بالاخص از خارج نیز مشمول این موضوع می‌باشد. در سال ۱۳۸۰ گمرک ایران اعلام نمود که ۴۵ اسکله وجود دارد که تحت نظارت آن اداره نمی‌باشد و ورود کالا و یا خروج آن از طریق اسکله‌های مزبور تحت کنترل گمرکی نیست. سازمان بازرسی کشور تعداد این اسکله‌ها را در جنوب کشور بالغ بر صدها اسکله گزارش می‌کند که از بدو انقلاب مشغول فعالیت بوده‌اند.^۲ براساس گزارش سازمان بازرسی کشور، این اسکله‌ها عمدتاً متعلق به: نهادها و ارگانهای مختلف دولتی، نیروهای نظامی و انتظامی، ارتش، سپاه پاسداران، سازمان‌های اطلاعاتی نظیر حفاظت اطلاعات سپاه، حفاظت اطلاعات نیروی انتظامی، بسیج و ارگان‌های مشابه می‌باشد.^۳ اعظم واردات گمرکی نیز خود در انحصار شرکت‌های خاصی می‌باشد. براساس اظهارات رییس کل گمرکات کشور ۵۶٪ واردات گمرکی کشور توسط ۱۰۰ شرکت بزرگ انجام می‌پذیرد.^۴

براساس گزارش ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، در سال گذشته به ۵۷۰۰۰ پرونده قاچاق کالا و ارز رسیدگی شد. در همین گزارش آمده است که روند بررسی پرونده‌ها طی سال‌های متمادی حاکی از آن است که هر سال نسبت به سال گذشته قاچاقچیان خرده‌پا رو به نقصان و شبکه‌های قاچاق عمده، همچنان روبه تزاید و گسترش می‌باشند.^۵ تنها ۲۵٪ از قاچاق توسط چتربازها یا از طریق کوله‌باری صورت می‌پذیرد.^۶ در میان پرونده‌های قاچاق کالا فقط ۰/۵٪ آن پرونده‌هایی هستند که رقم تخلف آن زیر ده میلیون ریال است.^۷ میزان مبادلات قاچاق مرزی در ایران ۷ میلیارد دلار

۱-Crowding out effect

۲- نگاه کنید به:

http://www.idehnegar.net.ir/nashriat/JOMHOORI/1381/13810909/13810909_jomhori_islami_18_eghtesadi.HTML#awal_titr

۳- نگاه کنید به اظهارات وزیر بازرگانی در ۱۳۸۱/۴/۲۹ مجله هفتگی راه:

<http://www.refahweekly.com/eco/pz09hfbp.htm>

۴- نگاه کنید به روزنامه حیات نو اقتصادی، ۱۳۸۲/۷/۱۶.

۵- نگاه کنید به:

http://www.idehnegar.net.ir/nashriat/JOMHOORI/1381/13810909/13810909_jomhori_islami_18_eghtesadi.HTML#awal_titr

۶- شبکه رادیو، خبر ساعت ۱۱ صبح ۱۳۸۲/۲/۱۰.

۷- براساس اظهارات رئیس ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز، روزنامه رسالت. نگاه کنید به:

برآورد می‌شود^۱. این رقم در برخی از بررسی‌ها ۴/۵ و در برخی دیگر ۸/۵ میلیارد دلار نیز ذکر می‌شود^۲ ولی با توجه به کمیت قاچاق کالا در ایران، ارقام زیر ۷ میلیارد دلار چندان تخمین‌های صحیحی نمی‌توانند باشند. براساس آمار گمرکات کشور، تعداد پرونده‌های تشکیل شده برای موارد تخلفات گمرکی، نسبت به سال گذشته ۶۴٪ رشد داشته است و رقم تخلف این پرونده‌ها برای ۶ ماه اول سال ۱۳۸۱ برابر ۱۰۹۰ میلیارد ریال می‌باشد^۳.

۵-۵- قاچاق چای

قاچاق کالاها از طیف وسیعی برخوردار است و عمده قاچاق و مبادله هر کالائی در شبکه خاص خود اتفاق می‌افتد. برای مثال: میزان قاچاق چای رقمی حدود ۲۰۰،۰۰۰ تن در سال است که با قیمت متوسط ۴۵،۰۰۰ ریال برای هر کیلو چای درآمدی به میزان ۹،۰۰۰ میلیارد ریال را برای فعالان این تجارت به ارمغان می‌آورد که رقمی معادل ۴/۲٪ بودجه عمومی کشور در سال ۱۳۸۱ می‌باشد^۴. جالب توجه اینکه، چای قاچاق از طریق توزیع و فروش توسط فروشگاه‌های دولتی و شبه‌دولتی و فروشگاه‌های نهادهای انقلابی پولشویی می‌شود^۵. این فعالیت عملاً باعث گردیده که ده‌ها هزار تن چای تولیدی چایکاران در انبارها بماند و عملاً ۵۰،۰۰۰ نفر چایکار ایرانی دچار رکود شغلی شوند^۶.

۵-۶- قاچاق منسوجات

یکی از اقلام قابل توجه در قاچاق کالاها، قاچاق منسوجات در انواع مختلف می‌باشد. برآوردهای مختلفی از حجم قاچاق منسوجات شده و میزان قاچاق این گروه از کالاها را در سال ۱۳۷۸ به نیم میلیارد دلار معادل ۴،۰۰۰ میلیارد ریال برآورد می‌کنند^۷. دامنه قاچاق منسوجات تا حد ۶۰٪ مصرف داخلی نیز گزارش شده است^۸.

→ دنباله زیرنویس از صفحه قبل

<http://news.roshangari.com/resaneha/autosite/sitedata/20030117055913.html>

۱- نگاه کنید به:

<http://www.hamshahri.org/hamnews/1380/801116/eqtes.htm#eqtes1>

۲- ستاد مبارزه با کالای قاچاق و ارز رقم ۴/۵ میلیارد دلار و دبیرخانه مناطق آزاد رقم ۸/۵ میلیارد دلار را برآورد می‌کنند. اداره گمرک و بانک مرکزی نیز ارقام ۲/۵ و ۱/۷ میلیارد دلار را ذکر می‌کنند که با توجه به اقلام مختلف کالاهای قاچاق که در همین مقاله ذکر شده است به نظر برآوردهائی اریب می‌باشند. نگاه کنید به: حیات نو اقتصادی، ۱۳۸۲/۳/۲۵.

۳- نگاه کنید به:

<http://news.roshangari.com/resaneha/autosite/sitedata/20030117050130.html>

<http://www.kayhannews.com/811022/other4.htm#other401>

۴- گزارش طرح تحقیق و تفحص مجلس شورای اسلامی از واردات قاچاق چای، روزنامه حیات نو اقتصادی، ۱۳۸۲/۳/۲۱، صفحه ۴. همچنین نگاه کنید به:

<http://www.sharghnewspaper.com/82-7-8/economic.htm>

۵- کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی، طرح تحقیق و تفحص از واردات قاچاق چای:

<http://www.irmdi.net/News/News.asp?122>

<http://www.hamshahri.net/hamnews/1381/810514/bazar.htm>

۶- سید احمد نججویانی، (۱۳۸۰). اقتصاد مصرف چای، اولین همایش اقتصاد چای، دانشگاه تهران، اردیبهشت.

۷- احسان سلطانی، صنایع نساجی و خودروسازی، حال و آینده، (۱۳۸۱). نشریه اتاق بازرگانی و صنایع و معادن، ۳ تیر. نگاه کنید به:

<http://www.iccim.org/Persian/Magazine/1381/tir/03.htm>

۸- م. متین، ماهنامه مهندسی، اقتصادی و خبری پیام فردا، شماره ۲۷، آذر ۱۳۸۱، صفحه ۵. نگاه کنید به:

<http://www.payam.co.ir/journal/farsi/Majaleh/27/5-27.htm>

۷-۵- قاچاق شکر

براساس بررسی‌های انجام شده، سرانه مصرف شکر در ایران ۲۸ کیلوگرم در سال (حدود ۹-۸ کیلوگرم بیش از متوسط جهان) است. بر این اساس، نیاز کشور به شکر ۱/۸ میلیون تن در سال می‌باشد که ۱/۱ میلیون تن آن از محل تولید داخل و مابقی از طریق واردات رسمی و قاچاق و تعاونی مرزنشینان وارد کشور می‌شود. میزان واردات و قاچاق شکر در سال ۱۳۸۱ به حدی زیاد بود که ۴۵۰ هزار تن از شکر تولید داخل به فروش نرسید. براساس بررسی‌های مختلف، میزان قاچاق شکر ۳۰۰ هزار تن (به علاوه ۸۷/۵ هزارتن واردات تعاونی‌های مرزنشین) در سال ۱۳۸۱ برآورد می‌شود. چنانچه این مقدار شکر با نرخ مصوب شورای اقتصاد در سال ۱۳۸۱ (از قرار هر کیلویی ۳۶۳۰ ریال) به فروش رسیده باشد، بالغ بر ۱۴۰۰ میلیارد ریال خواهد شد.^۱

۸-۵- قاچاق خودرو و لوازم خانگی

خودرو نیز یکی از زمینه‌های قاچاق کالا محسوب می‌شود. قاچاق این کالا با همیاری شبکه‌های مختلف صورت می‌گیرد و شامل بسیاری از افراد و شخصیت‌های ذینفوذ و نیروهای مسلح و انتظامی نیز می‌شود. حجم فعالیت یکی از این باندها در حد ارقامی بیش از ۲۰۰۰ دستگاه خودرو قاچاق می‌باشد که از ارزش ریالی زیادی برخوردار است و تأسف بیشتر در این باب این است که این واردات طی مجوزهای خاص و توسط نیروهای مسلح به کشور وارد و تا انجام عملیات ترخیص گمرکی، شماره‌گذاری، فروش و انتقال سند رسمی صورت گرفته است.^۲

در ارتباط با قاچاق لوازم خانگی باندهای فعال واردکننده این لوازم نیز در اندازه‌های بزرگ (ده‌ها هزار دستگاه) قاچاق عمل می‌کنند که این اندازه فعالیت لزوماً یا باید با مجوزهای خاص صورت گیرد یا اینکه قبلاً ایست‌های

۱- نگاه کنید به:

<http://www.hamshahri.org/hamnews/1381/811003/bazar.htm>

۲- حمید حاجی عبدالوهاب دبیر ستاد مبارزه با قاچاق کالا در گفتگو با خبرگزاری فارس (روزنامه شرق ۱۳۸۲/۷/۸) ابراز می‌دارد: جدیدترین و بزرگ‌ترین پرونده قاچاق کالا مربوط به ورود غیرقانونی بیش از ۲۰۰۰ خودرو در ستاد مبارزه با کالای قاچاق در حال بررسی است. پرونده فوق جدای از پرونده قبلی است که دو سال پیش کشف و در حال بررسی است. با توجه به اطلاعات به دست آمده از پرونده فوق برخی افراد با سوء استفاده از مجوزهای خاص اقدام به ورود غیرقانونی بیش از ۲۰۰۰ خودرو قاچاق به داخل کشور وارد کرده‌اند. با توجه به اسناد و اطلاعات به دست آمده افرادی که اقدام به این سوءاستفاده کرده‌اند جزو افراد ذینفوذ هستند که از مقام و موقعیت خود سوءاستفاده کرده‌اند. البته در شرایط فعلی که پرونده در حال بررسی است به صلاح نیست که اسم یا سمت افراد برده شود. پرونده قبلی قاچاق خودرو نیز در دادسرای نظامی تحت رسیدگی است. با توجه به اعتراف افراد دستگیر شده قاچاق خودرو توسط باند فوق و طی ۳-۴ سال گذشته صورت می‌گرفته است. متهمین تحت پوشش مجوزهایی که دستگاه‌های مختلف برای واردات کالا داشته‌اند اقدام به جعل اسناد و وارد کردن غیرقانونی خودرو کرده‌اند. این افراد خود کارمند دستگاه‌های فوق بودند لذا به واسطه نفوذ و اطلاع از قوانین و مقررات اقدام به ورود غیرقانونی خودرو و جعل اسناد کردند. با توجه به این که خودروهای وارد شده به صورت غیرقانونی و جعلی پلاک شده و به مردم واگذار شده است، دستگاه قضایی در حال شناسایی و ضبط خودروهای فوق است. تاکنون بیش از ۲۵۰ دستگاه از این خودروها شناسایی و ضبط شده است. یکی از دلایل طولانی شدن بررسی این پرونده شناسایی خودروهای عرضه شده در بازار است و تا خودروهای فروخته شده شناسایی نشوند، امکان صدور حکم قطعی وجود ندارد. با توجه به مدارک به دست آمده تعدادی از افراد دستگیر شده از جمله اعضای نیروهای مسلح هستند که با سوءاستفاده از مجوزهای خاص، این دستگاه‌ها اقدام به قاچاق خودرو کرده‌اند. نگاه کنید به:

<http://www.sharghnewspaper.com/82-7-8/economic.htm>

بازرسی هنگام جابجائی کالاهای قاچاقچیان توجیه شده باشند. زیرا مسیر طولانی جنوب به شمال کشور همواره پر از ایست‌های بازرسی فعال است و نمی‌توان این تعداد ایست‌های بازرسی را نادیده شمرد.^۱

۸-۵- قاچاق مواد مخدر

تجارت مواد مخدر علی‌رغم طبیعت غیرقانونی آن، تجارت بسیار وسوسه انگیزی برای فعالان این بخش محسوب می‌شود. فقط برای تصور حجم فعالیت‌های این بخش می‌توان به این گزارش اشاره نمود که: «در یکی از سال‌های دهه ۱۹۸۰ میلادی ارزش فروش مواد مخدر از درآمد ناشی از فروش نفت در جهان پیشی گرفت و در حال حاضر فقط حجم فروش اسلحه بیش از آن است ولی سود فروش مواد مخدر بیشتر است، زیرا مالیاتی ندارد^۲». دقت در این خبر عمق فاجعه تجارت مواد مخدر را نشان می‌دهد. اخبار بسیار زیادی از گوشه و کنار جهان به گوش می‌رسد که فعالان بخش قاچاق مواد مخدر، غالباً با حمایت دولتمردان آن کشورها به ادامه فعالیت خود می‌پردازند. سؤالی که به ذهن بسیاری از محققین این پدیده شوم می‌رسد، این است که علی‌رغم تلاش‌های جهانی که لاقلاً اخبار آن در همه جا منتشر می‌شود؛ چرا هنوز تولید، صدور و پخش این مواد رایج است؟! در صورتی که مبارزه با این پدیده نباید لاقلاً برای ایران قاعدتاً از ۸ سال جنگ با کشوری که ماشین جنگی بزرگی داشت، سخت‌تر باشد. از طرفی، جابجایی این حجم مواد مخدر و عبور از ایست‌های بازرسی بسیار قابل تأمل است. به عبارت دیگر، تنها در صورتی می‌توان این حجم از مواد را در کشور جابجا نمود که به اصطلاح قاچاقچیان جاده سفید باشد. یعنی از قبل در روز معین جابجائی مواد، کلیه مأمورین مسیر عبور مواد مخدر از مبدأ تا مقصد ملزم به عدم بازرسی کلیه وسائط نقلیه عبوری شده باشند. گفتنی است؛ از لحاظ قاچاقچیان، هرچه مبارزه با قاچاق بیشتر شود، ریسک قاچاق بیشتر می‌گردد و از طرف دیگر، درآمد قاچاق نیز با افزایش قیمت آن شدیداً افزایش می‌یابد و در نتیجه، مبارزه دولت با قاچاق برای قاچاقچیان که از مأمون امنی در کشور برخوردار هستند، بسیار باصرفه است و ریسک آنان افزایش نمی‌یابد، ولی درآمد آنها افزایش می‌یابد. از طرفی، رقبای ضعیف آنان نیز از بازار خارج خواهند شد. لذا، می‌توان حتی در مواردی فعالیت‌های مبارزه با قاچاق را در جهت افزایش درآمد قاچاقچیان و به نفع آنان دانست و نهایتاً، توسعه و ترویج قاچاق دانست.

براساس گزارش مرکز مبارزه با مواد مخدر کشور: به طور متوسط روزانه ۲ تن انواع مواد مخدر در کشور مصرف می‌شود.^۳ اگر این رقم را با رقم ۱۱۱/۹۳۶ تن مواد مخدر کشف شده^۱ توسط نیروی انتظامی در سال ۱۳۸۰ جمع

۱- حمید حاجی عبدالوهاب دبیر ستاد مبارزه با قاچاق کالا در گفتگو با خبرگزاری فارس (روزنامه شرق ۱۳۸۲/۷/۸) ابراز می‌دارد: یک باند قاچاق عمده لوازم خانگی نیز کشف شده است که بالغ بر ده‌ها هزار دستگاه لوازم خانگی از انواع مختلف توسط این باند وارد کشور شده است. باتوجه به این که پرونده در حال کارشناسی است نمی‌توان از هم اکنون ارزش کالاهای قاچاق شده را مشخص کرد. نگاه کنید به: <http://www.sharghnewspaper.com/82-7-8/economic.htm>

۲- روزنامه گاردین Guardian، ۵ سپتامبر ۱۹۸۹.

۳- نقل از گزارش ایران، روزنامه حیات نو، ۱۳۸۲/۲/۱، این گزارش مصرف سالیانه مواد مخدر کشور را ۷۳۰ تن و میزان کشفیات مواد مخدر در سال گذشته را ۱۳۰ تن اعلام کرده است.

براساس تحقیقات فریبرز رئیس دانا و احمد غروی نخجوانی، مؤسسه تحقیقاتی میان منطقه‌ای جرم و عدالت سازمان ملل متحد تعداد مصرف کنندگان ایرانی مواد مخدر در سال ۱۳۷۹ در حدود ۱،۱۵۰،۰۰۰ معتاد اصلی و ۸۸۰،۰۰۰ نفر مصرف‌کننده تفنی و ۵۰۰،۰۰۰ نفر نیمه معتاد می‌باشند و فقط تعداد معتادان در نیمه سال ۱۳۸۰ به ۲،۱۰۰،۰۰۰ بالغ می‌شود. در این بررسی آمده است که چنانچه معتادان خارج از شمارش و کاملاً پنهان را به این رقم اضافه کنیم، تعداد ۶،۲۰۰،۰۰۰ نفر معتاد برای سال ۱۳۸۰ برآوردی جدی تلقی می‌شود. در این تحقیق میزان مصرف تریاک سالانه در کشور ۸۱۲ تن با خلوص ۶۵٪ یا ۵۲۸ تن تریاک خالص و میزان مصرف هروئین و مرفین ۲۹/۶ تن در سال گزارش شده است. نگاه کنید به:

کنیم رقم عرضه کل مواد مخدر در ایران (بدون احتساب مواد ترانزیتی از مرزهای شرقی به غربی) ^۲ برابر با ۸۴۲ تن در سال ۱۳۸۰ خواهد بود و فقط نیروی انتظامی موفق به کشف ۱۳٪ از کل مواد مخدر بوده است. به عبارت دیگر عملکرد مبارزه با مواد مخدر در ایران در مجموع ۱۳٪ (بدون توجه به مواد مخدر ترانزیتی) می باشد که بسیار پایین است. چنانچه میزان مواد مخدر ترانزیتی (تن) $۲۶۵۸ = ۸۴۲ \div ۵ \times ۴ \times ۳۵۰ \times ۰.۸$ را نیز به این محاسبات اضافه کنیم، عملکرد نیروی انتظامی به رقم ۳٪ می رسد. آمار روند کشفیات مواد مخدر که در جدول و نمودار زیر آورده شده است؛ حاکی از کاهش فعالیت نیروهای انتظامی در کنترل مواد مخدر طی سال های گذشته می باشد.

جدول ۱۳ - کشف انواع مواد مخدر توسط نیروی انتظامی

۱۳۸۰	۱۳۷۹	۱۳۷۸	۱۳۷۷	۱۳۷۶	۱۳۷۵	۱۳۷۴	۱۳۷۳	
۳۴۴۲	۵۰۹۸	۶۲۲۶	۲۰۶۶	۲۵۴۴	۱۲۰۹	۵۳۳۱	۷۹۳	هروئین
۵۴۷۰	۱۲۹۱۰	۱۱۷۷۵	۱۱۱۳۹	۱۳۷۲۸	۶۱۵۴	۲۳۴۶۵	۱۲۹۹۰	مرفین
۶۴۸۶۰	۱۴۱۵۲۶	۱۶۴۰۵۸	۱۱۴۵۳۱	۱۳۰۸۹۶	۱۴۵۶۳۹	۱۲۷۵۶۱	۱۱۵۵۱۴	تریاک و شیره تریاک
۷۳۷۷۲	۱۵۹۵۳۴	۱۸۲۰۵۹	۱۲۷۷۳۶	۱۴۷۱۶۸	۱۵۳۰۰۲	۱۵۶۳۵۷	۱۲۹۲۹۷	جمع تریاک و مشتقات آن
۳۷۳۴۹	۲۷۵۵۷	۱۹۶۱۹	۱۱۱۴۴	۸۸۵۱	۱۰۵۵۰	۲۴۳۱۹	۶۱۶۰	حشیش
۸۱۵	۱۲۸۳	۱۰۷۳	۲۵۲	۱۹۲	۳۰۳	۸۵۹۱	۴۴۹	سایر
۱۱۱۹۳۶	۱۸۸۳۷۴	۲۰۲۷۵۱	۱۳۹۱۳۲	۱۵۶۲۱۱	۱۶۳۸۵۵	۱۸۹۲۶۷	۱۳۵۹۰۶	جمع کل

مأخذ: سالنامه آماری سال های مختلف، مرکز آمار ایران.

با احتساب این رقم و در نظر گرفتن درجه خلوص تریاک، و قیمت تریاک فقط میزان درآمد ناشی از فروش مواد مخدر در کشور بالغ بر ۴۰،۰۰۰ میلیارد ریال خواهد شد. این رقم تقریباً برابر ۴۰٪ رقم مصوب درآمد نفت کشور در سال ۱۳۸۱ می باشد. البته این رقم جدا از درآمد ناشی از ترانزیت مواد مخدر از ایران به سایر کشورهای دنیا

→ دنباله زیرنویس از صفحه قبل

<http://www.hamshahri.org/hamnews/1381/810122/adarman.htm>

همچنین نگاه کنید به گزارشات هیئت کنترل بین المللی مواد مخدر:

<http://www.incb.org>

در مورد قیمت تریاک به گزارش زیر رجوع شود:

<http://www.ayneh.com/wissen/AfqanTeryak/Afqan-Taryak.html>

و همچنین شماره های ۲۷ فوریه ۲۰۰۳ و ۱ مارس ۲۰۰۳ مجله economist قیمت تریاک در سال ۲۰۰۰ از قرار کیلویی ۳۰۰۰ دلار گزارش شده که در سال های بعد نیز روند افزایشی نشان داده است. میزان افزایش قیمت سالانه ۲۵٪ ذکر شده است. نگاه کنید به: روزنامه قدس ۱۳۸۱/۱۱/۳ و همچنین:

<http://www.khorasandccc.org/1381-11-kho.htm>

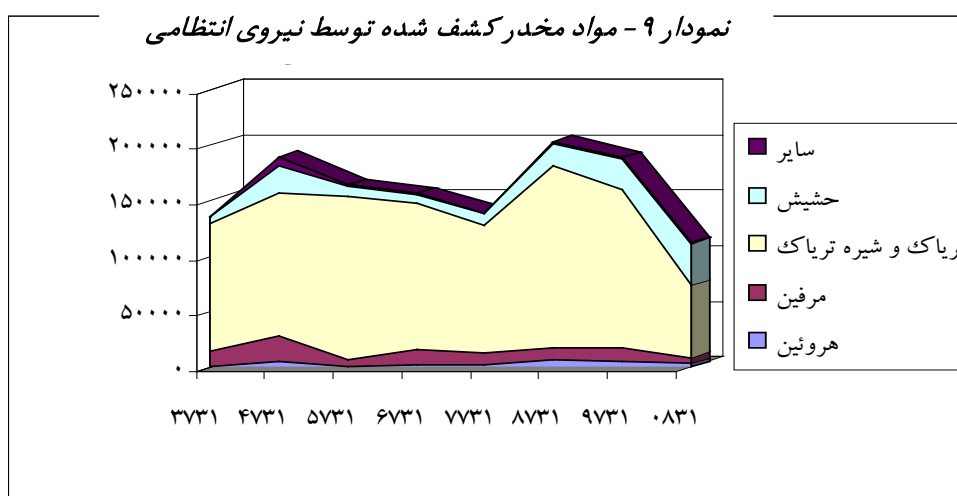
۱- سالنامه آماری سال ۱۳۸۰، صفحه ۴۸۵، مرکز آمار ایران.

۲- مهمترین مسیرهای ترانزیت مواد مخدر افغانستان از منطقه موسوم به هلال طلایی به ایران و سپس ترکیه و آلمان و فرانسه می باشد. مواد مخدر پاکستان به هند، عمان، یمن، مصر و ایتالیا قاچاق می شود. نگاه کنید به:

www.ghadeer.org/site/dowran/emroz/..%5Cgonagon%5Cruzha%5Cruz00001.htm

۳- برای بررسی مأخذ اعداد استفاده شده به زیرنویس های همین قسمت در مورد ترانزیت مواد مخدر از ایران و مصرف جهانی مواد مخدر مراجعه کنید.

می‌باشد.^۱ «بنابر آمارهای سازمان بین‌المللی شاهراه بین‌المللی قاچاق مواد مخدر که از افغانستان آغاز می‌شود از ایران می‌گذرد و بنا بر آمار منتشره ۸۰٪ تریاک و ۹۰٪ مرفین که در جهان کشف می‌شود از مسیر ایران می‌گذرد»^۲. دفتر نمایندگی سازمان ملل متحد در امور مبارزه با مواد مخدر اعلام می‌دارد: «ایران پیش از لائوس و قرقیزستان مشهورترین کشور مصرف‌کننده تریاک و هروئین است. در سال ۱۳۸۰ ایران انبار ۷۶٪ تریاک و ۱۹٪ هروئین و مرفین و ۵٪ حشیش جهان معرفی شد»^۳. ستاد مبارزه با مواد مخدر پولشویی مواد مخدر در ایران را ۳۵،۰۰۰ میلیارد ریال برآورد می‌کند و این رقم را سهم ایران از «۶۰۰-۵۰۰» میلیارد دلار سود ناشی از تجارت مواد مخدر در جهان می‌داند.^۴ در گزارش دیگری، ستاد مبارزه با مواد مخدر رقم پولشویی مواد مخدر را «۴۵،۰۰۰-۳۵،۰۰۰» میلیارد ریال برآورد می‌نماید.^۵

۱- در حال حاضر دو سوم تریاک دنیا در افغانستان تولید می‌شود. رجوع شود به:

<http://www.aghrab.4mg.com/page78.htm>

برخی از آمارهای رسمی سازمان ملل نیز حاکی از این است که تولید چهار پنجم تریاک جهان در افغانستان صورت می‌گیرد. نگاه کنید به:

http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820224/ECONOM/_NATION.HTM

و رقم تولید تریاک در افغانستان برابر ۳۵۰۰ تن در سال ۲۰۰۲ برآورد شده است. نگاه کنید به:

<http://www.aghrab.4mg.com/page2.htm>

و عمده تولید تریاک افغانستان از طریق ایران به کشورهای مختلف بالخصوص اروپا صادر می‌شود.

دبیرکل ستاد مبارزه با مواد مخدر میزان تولید مواد مخدر در سال جاری را ۴۵۰۰ تن اعلام داشته است. نگاه کنید به:

<http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820308/NEWS/ejtem.htm#s40815>

همچنین براساس آمار رسمی سازمان ملل متحد ۹۰،۰۰۰ هکتار از اراضی افغانستان زیر کشت مواد مخدر است. نگاه کنید به:

http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820224/ECONOM/_NATION.HTM

<http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820307/NEWS/ejtem.htm>

۲- نگاه کنید به: خلاصه اخبار منقول از خبرگزاری BBC شماره ۳۰، ۱۰ مهر ۱۳۸۱:

http://www.barayefarda.com/nimnegah_f.asp?ID=68

۳- براساس اظهارات رئیس دفتر نمایندگی سازمان ملل متحد در امور مبارزه با مواد مخدر. نگاه کنید به: سرمقاله روزنامه شرق سال اول شماره ۴۶، ۲۹ مهر ۱۳۸۲.

۴- رجوع شود به اظهارات هاشمی دبیر کل ستاد مبارزه با مواد مخدر، همایش بین‌المللی مبارزه با پولشویی، ۷-۸ خرداد ۱۳۸۲، دانشگاه شیراز:

<http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820308/NEWS/ejtem.htm#s40815>

۵- رجوع شود به:

<http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820231/NEWS/ejtem.htm#s37010>

۹-۵- قاچاق انسان، مشروبات الکلی، سیگار

بزرگترین و فعالترین تشکیلات تبهکاری سازمان یافته جهان، مافیا است که بین ۳۰۰۰ تا ۵۰۰۰ عضو فعال در قالب ۲۵ «خانواده» دارد. مجموع عملکرد سالانه مافیا را ۲۰۰ میلیارد دلار و سود سالانه آن را ۷۵ میلیارد دلار برآورد می‌کنند.^۱ گسترش این شبکه‌ها در بسیاری از کشورها دیده شده و به نوعی تبهکاران بین‌المللی در تکثیر منافع خود با یکدیگر همکاری می‌نمایند.

برای واردات قاچاق سیگار سالانه حدود ۸۰۰ میلیون دلار تا یک میلیارد دلار ارز از کشور خارج می‌شود. در ایران ۷۵٪ مصرف سیگار از طریق واردات قاچاق تأمین می‌گردد.^۲

بر اساس اطلاعات به دست آمده، شبکه مافیایی فحشا ۲۰۰ میلیون زن و دختر در اسارت دارد که سالانه بین ۷ تا ۱۳ میلیارد دلار ارز از تجارت زنان و دختران کسب می‌نماید.^۳ نمونه‌هایی از شبکه‌های قاچاق انسان نیز در ایران کشف شده که از عمق این فاجعه خبر می‌دهد. خانه سبز کرج که در ارتباط با مسئولین قضائی و امنیتی کرج نیز قرار داشت، با نام پرورش و تربیت اقدام به جلب، اغفال و صدور و فروش دختران و زنان به خارج از کشور می‌نمود.^۴ براساس آمار ارائه شده، تعداد دختران فراری از خانه در تهران ۱۵٪ افزایش یافته و در حال حاضر نیز شاهد صدور دختران ایرانی به خارج هستیم و جالب‌تر اینکه این تجار از طرف برخی مقامات بالاتر پشتیبانی می‌شوند.^۵ وجود مشروبات الکلی خارجی و فروش آن توسط واسطه‌ها و وجود قیمت‌های رقابتی برای این نوع کالاها، خود دلالت بر وجود عرضه و تقاضای باثبات در این بازار است که همین امر بر وجود باندهای قوی در این عرصه دلالت می‌نماید.

۱- پیام بانک، شماره ۳۴۱، هفته چهارم خرداد ۱۳۸۱.

۲- براساس اظهارات رئیس شرکت دخانیات (شبکه خبر رادیو، ۲۰ مرداد ۱۳۸۱). همچنین نگاه کنید به:

<http://www.hamshahri.net/hamnews/1381/810714/lifew.htm>

حمید حاجی عبدالوهاب دبیر ستاد مبارزه با قاچاق کالا در گفتگو با خبرگزاری فارس (روزنامه شرق ۱۳۸۲/۷/۸) ابراز می‌دارد: با توجه به میزان تولید سالیانه کشور و نیاز مصرفی آن در سال ۱۳۸۰ بالغ بر ۳۲ میلیارد نخ سیگار به کشور قاچاق شده است. از این میزان قاچاق یک میلیارد نخ سیگار کشف و ضبط شده است. میزان ظرفیت تولید سیگار در کشور طی سال ۸۰ تنها ۱۳ میلیارد نخ بود که با توجه به میزان مصرف (۵۰ میلیارد نخ در سال) موجب شد تا زمینه قاچاق فراهم شود. با تدابیر اتخاذ شده در سال ۸۱ میزان تولید کشور به ۱۸ میلیارد نخ در سال رسیده که قسمتی از آن به وسیله واردات جبران شد. علی‌رغم تمهیدات اتخاذ شده در سال گذشته میزان کشفیات قاچاق سیگار به کشور بیش از یک میلیارد نخ بود. نگاه کنید به:

<http://www.sharghnewspaper.com/82-7-8/economic.htm>

۳- بر اساس اظهارات حسین اسدیگی از کارشناسان دفتر امور آسیب دیدگان سازمان بهزیستی در روزنامه اطلاعات یکشنبه ۲۷ مرداد ۱۳۸۱ صفحه ۱۰. این رقم با رقمی که سایت‌های فروش خدمات جنسی در اینترنت ارائه می‌دهند قابل تطبیق است. براساس آمار منتشره در سال ۲۰۰۱ میلادی از ۸۳۰ میلیارد دلار معاملات انجام شده به وسیله سایت‌های اینترنتی رقم ۱۳۰ میلیارد دلار آن مربوط به خدمات جنسی بوده است.

۴- قیمت دختران ۱۲-۸ سال که در افغانستان به علت تنگدستی خانواده‌ها به فروش می‌رسند بین ۸۰۰-۳۰۰ دلار می‌باشد. نگاه کنید به:

http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1381/811227/WORLD/_LIFEW.HTM

۵- بر اساس اظهارات اکبر تاجیک در گفتگو با خبرگزاری کار ایران. نگاه کنید به:

<http://www.ilna.ir/shownews.asp?code=20450&code1=3>

۱۰-۵- قاچاق سوخت

یکی از موارد مشاهده شده در کالاهای قاچاق صدور سوخت‌های گوناگون-بالاخص، بنزین و نفت گاز-به خارج از کشور می‌باشد. بر اساس گزارش شرکت پخش فرآورده‌های نفتی^۱ روزانه ۵۰۰,۰۰۰ لیتر سوخت از کشور به طریق قاچاق خارج می‌شود. این رقم در سال متجاوز از ۱۸۲ میلیون لیتر مکعب خواهد شد که ۱۸,۲۵۰ تانکر ۱۰,۰۰۰ لیتری لازم است از مرز عبور کند تا این مقدار سوخت را به خارج از کشور برساند. چنین وسعت عملی علی‌القاعده نباید از نظر ایستگاه‌های بازرسی نیروی انتظامی پنهان باشد. میزان قاچاق سوخت در حد ۳٪ کل بنزین وارداتی کشور است و میزان یارانه‌ای که برای این مقدار سوخت قاچاق پرداخت می‌شود، معادل ۳۶۵ میلیارد ریال در سال است.

۶- هرم قدرت مالی

مراکز قدرت‌های مالی متعددی را می‌توان در چارچوب عناوین شمرده شده، طبقه بندی و ارزیابی نمود که خارج از حوصله این مقاله می‌باشد. ولی در مجموع مراکز مهم قدرت‌های مالی به نحوی مراکز مهم تصمیم‌گیری یا تأثیرگذار بر تصمیمات کلی و جزئی در اقتصاد می‌باشند که دامنهٔ این اثر بخشی به سایر زمینه‌های سیاسی و اجتماعی نیز تسری دارد.

نحوهٔ قرارگرفتن مراکز قدرت‌های مالی، همانند هرم طبقاتی در جامعه است. در قاعده هرم انبوه مراکز کم قدرت‌تر مجتمع هستند و هر چه بالاتر می‌رویم، مراکز پرقدرت‌تر وجود دارند؛ ولی تعدادشان با افزایش قدرت مالی آنها کمتر می‌شود. شبکه ارتباطی بین این مراکز به صورت یک نوع ارتباط مدیریتی می‌باشد که در بین مراکز پر قدرت‌تر و کم قدرت‌تر برقرار است. این شبکه ارتباطی گاه قانونی و مرئی و مستقیم می‌باشد و گاهی قابل رؤیت نیست؛ ولی مراکز در سطوح پایین‌تر برای بقای خویش، خود را ملزم به رعایت قواعد و شرایط ایجاد شده توسط مراکز سطوح بالاتر می‌دانند. ارتباط سطوح بالاتر با پائین‌تر مستلزم تبعیت سطوح پائین‌تر از بالاتر می‌باشد و ارتباط سطوح هم‌تراز در قالب ائتلاف یا رقابت ظاهر می‌شود. معمولاً با توجه به اینکه ائتلاف سودآورتر از رقابت برای قدرت‌ها و مراکز مالی است؛ پدیدهٔ ائتلاف بین مراکز مالی بیشتر دیده می‌شود تا رقابت. در سطوح خیلی پایین مراکز قدرت‌های مالی به دلیل کثرت زیاد به اصطلاح اقتصادی قیمت‌گیر (price taker) هستند، یعنی منفرداً اثری بر شرایط اقتصادی رایج ندارند و تعدد و کثرت آنها اجازه ائتلاف عملی را نمی‌دهد؛ لذا در قاعدهٔ هرم قدرت‌های مالی، رقابت بیشتر از سطح بالای هرم می‌باشد. این موارد اصول کلی ساختار نظام قدرت‌های مالی و تصمیم‌گیری اقتصادی می‌باشد و تبیین عملی آن احتیاج به تلاش و تحقیق زیادی دارد که در بسیاری از قسمت‌های آن، اطلاعات قابل دسترس وجود ندارد. با توجه به مطالب مطروحه، چندین بخش عمده تصمیم‌گیری اقتصادی را می‌توان در ایران تعریف نمود. شمایی کلی از این بخش‌ها در زیر آمده است. برای اصلاح نظام اقتصادی کشور علی‌القاعده در مورد هر کدام از این بخش‌ها باید برخورد خاصی از لحاظ قانونگرایی، تمرکز مالی، نظارت، شفافیت، اعتبار و در مجموع انضباط مالی داشت. استراتژی مقدماتی در مورد این بخش‌ها در جدول زیر آورده شده است.

۱- اظهارات مدیرعامل شرکت پخش فرآورده‌های نفتی، جام جم ۱۳۸۲/۳/۳۱.

جدول ۱۴ - استراتژی لازم برای بخش‌ها

بخش	زیربخش	استراتژی لازم
رهبری	نهاد رهبری، بنیادها، سپاه پاسداران، ارگان‌ها و نهادهای انقلابی	قرار گرفتن در بودجه سنواتی کل کشور و قوانین نظارتی عام
قوه مجریه	بودجه عمومی، بودجه اختصاصی	سوق به سمت وحدت قوه مجریه و نظارت عالی بر عملیات مالی دولتی
وابسته به دولت	شرکت‌های دولتی، مؤسسات انتفاعی وابسته، سازمان‌های وابسته	بررسی منفعت و هزینه اجتماعی تک تک مؤسسات و تعیین تکلیف مجدد
بانکی	بانک‌های دولتی، خصوصی، مؤسسات مالی و اعتباری، صندوق‌های قرض الحسنه	قرار گرفتن تحت نظارت بانک مرکزی
مالی	بورس اوراق بهادار، شرکت‌های سرمایه‌گذاری، بیمه	افزودن شفافیت عملیاتی
شبه‌دولتی	شهرداری‌ها، سازمان‌های حمایتی، تأمین اجتماعی، بازنشستگی، بیمه‌های درمانی	سوق به سمت خصوصی سازی
خصوصی	فعالیت‌های متعارف فعالان خصوصی	افزایش تأمین امنیت اقتصادی جهت تکثیر فعالیت بخش
انحصارات شبه خصوصی	تولیدکنندگان انحصاری، بازرگانان انحصاری	فعالیت تحت قانون و مساوات اقتصادی
مذهبی	آستانه‌ها و بقاع متبرکه، مراکز اخذ وجوه شرعی	نیازمند ساماندهی دولتی فرهنگی
امنیتی	ارگان‌ها و نهادهای امنیتی دولتی، ارگان‌ها و نهادهای امنیتی خصوصی	نیازمند ادغام و یکپارچگی
حاشیه درآمد	حاشیه‌های درآمدی نفت، اسلحه، معاملات دولتی	با نظارت شدید حذف یا حداقل
قاچاق	مواد مخدر، سیگار، مشروبات الکلی، انسان، کالا	با نظارت شدید حذف یا حداقل

منابع و مأخذ

- Economist, 1st March 2003.
- Economist, 27th February 2003
- Guardian, (1985, September 5).
- Gunther, Taube. (2001). Fiscal policy and quasi-fiscal activities in the Islamic republic of Iran, *paper presented at the conference of the central bank of the Islamic republic of Iran on structural reforms in the real and financial sector of the Iranian economy*, International Monetary Fund (IMF).
- International Narcotic Control Board, <http://www.incb.org>
- Mackenzie, G.A., Stella, Peter. (1996). *Quasi-fiscal operations of public financial institutions*. Washington D.C.: International Monetary Fund (IMF), occasional paper no. 142.
- Rose, P.S., Franser, D.R. (1988). The nature and role of financial institutions in the economy. *Financial Institution*, pp. 1-27.
- <http://217.66.203.94/bakhshnameh/81/Mosavabe81.Htm>
- <http://news.roshangari.com/resaneha/autosite/sitedata/20030117050130.html>
- <http://news.roshangari.com/resaneha/autosite/sitedata/20030117055913.html>
- <http://www.7sang.com/weekly/1/sangfarsh/>
- <http://www.aghrab.4mg.com/page2.htm>
- <http://www.aghrab.4mg.com/page78.htm>
- <http://www.awqaf-ir.org/Begae/begae.htm>
- <http://www.ayneh.com/wissen/AfqanTeryak/Afqan-Taryak.html>
- http://www.barayefarda.com/nimnegah_f.asp?ID=68
- <http://www.bonyadekar.com/khabar/kh243.htm>
- <http://www.ghadeer.org/site/dowran/emroz/..%5Cgonagon%5Cruzha%5Cruz00001.htm>
- <http://www.hamshahri.net/hamnews/1381/810514/bazar.htm>
- <http://www.hamshahri.net/hamnews/1381/810714/lifew.htm>
- <http://www.hamshahri.net/hamnews/1381/811113/bankb.htm#bankb2>
- <http://www.hamshahri.org/hamnews/1380/801116/eqtes.htm#eqtes1>
- <http://www.hamshahri.org/hamnews/1381/810122/adarman.htm>
- <http://www.hamshahri.org/hamnews/1381/811003/bazar.htm>
- http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1381/811227/WORLD/_LIFEW.HTM
- http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820224/ECONOM/_NATION.HTM
- http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820225/ECONOM/_EVENT.HTM
- <http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820231/NEWS/ejtem.htm#s37010>

- <http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820307/NEWS/ejtem.htm>
  - <http://www.hamshahri.org/HAMNEWS/1382/820308/NEWS/ejtem.htm#s40815>
  - <http://www.iccim.org/Persian/Magazine/1381/tir/03.htm>
  - http://www.idehnegar.net.ir/nashriat/JOMHOORI/1381/13810909/13810909_jomhori_islami_18_eghtesadi.HTML#awal_titr
  - <http://www.ilna.ir/shownews.asp?code=20450&code1=3>
  - <http://www.iran-bonyad.org/>
  - <http://www.irangreenpen.com//news/e0711.htm>
  - <http://www.irangreenpen.com/news/e02612.htm>
  - <http://www.iran-invest.org/history/history.htm>
  - <http://www.irankhabar.com/headlines/Detailed/11301.html>
  - <http://www.iranvajahan.net/farsi/1381/01/10.index.shtml>
  - <http://www.irmdi.net/News/News.asp?122>
  - <http://www.kayhannews.com/811022/other4.htm#other401>
  - <http://www.khorasandccc.com/>
  - <http://www.khorasandccc.org/1381-11-kho.htm>
  - <http://www.payam.co.ir/journal/farsi/Majaleh/27/5-27.htm>
  - <http://www.refahweekly.com/eco/pz09hfbp.htm>
  - <http://www.refahweekly.com/society/u30ssoln.htm>
  - <http://www.shahrvand.com/backissues/601press2.htm>
  - <http://www.sharghnewspaper.com/82-7-8/economic.htm>
- اداره کل دفتر هیئت مدیره بانک ملت. (۱۳۸۲). آمار تحلیلی سپرده‌های شعب در ۱۳۸۱/۱۲/۲۸.
  - اداره کل برنامه و بودجه شهرداری تهران. بودجه شهرداری تهران، سال‌های مختلف.
  - اداره کل روابط عمومی و امور فرهنگی، بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی. (۱۳۷۷). گزارش جامع عملکرد ۸ ساله بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، ۱۳۷۶-۱۳۶۸. اسفند. تهران: بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی.
  - اسدبیگی. حسین. (۱۳۸۱، مرداد ۲۷). کارشناس دفتر امور آسیب دیدگان سازمان بهزیستی، اطلاعات. صفحه ۱۰.
  - اظهارات دبیر ستاد مبارزه با قاچاق در گفتگو با خبرگزاری فارس. (۱۳۸۲، مهر ۸). روزنامه شرق.
  - اظهارات رئیس دفتر نمایندگی سازمان ملل متحد در امور مبارزه با مواد مخدر. (۱۳۸۲، مهر ۲۹). سرمقاله. روزنامه شرق. سال اول. شماره ۴۶.
  - اظهارات رئیس شرکت دخانیات، شبکه خبر رادیو، (۱۳۸۱، مرداد ۲۰).
  - اظهارات مدیرعامل شرکت پخش فرآورده‌های نفتی. (۱۳۸۲، خرداد ۳۱)، جام جم.
  - آمارگیری از صندوق‌های قرض‌الحسنه. (۱۳۷۹). تهران: مرکز آمار ایران.

- بیدآباد، بیژن. (۱۳۷۴). برخی ناهمخوانی‌ها در حساب‌های پولی، ارزی و مالی گزارش اقتصادی و ترازنامه بانک مرکزی. تهران: معاونت اقتصاد و تکنولوژی، مرکز تحقیقات استراتژیک نهاد ریاست جمهوری.
<http://www.bidabad.ir/doc/moqayerat.pdf>
- بیدآباد، بیژن. (۱۳۷۷). دیباچه‌ای بر یک نگرش سیستمی به آسیب پذیری نظام‌های سیاسی. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی، تیر، کد گزارش ۲۴۰۴۳۸۲. تجدید نظر و چاپ مجدد آن تحت عنوان: "آسیب‌پذیری نظام‌های سیاسی از نگاه نظریه سیستم‌ها" در مجله تازه‌های اقتصاد، ماهنامه علمی، اقتصادی و بانکی. مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۸۵، بهمن ۱۳۷۸، صفحات ۷۵-۷۲.
<http://www.bidabad.ir/doc/asibpaziri-nezamha.pdf>
- بیدآباد، بیژن. (۱۳۷۸). بررسی اجمالی بودجه عمومی دولت و بودجه شرکت‌های دولتی در لایحه بودجه سال ۱۳۷۹، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی. تجدید نظر و چاپ مجدد آن در مجله تازه‌های اقتصاد، ماهنامه علمی، اقتصادی و بانکی. مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۸۶، اسفند، صفحات ۵-۴.
- بیدآباد، بیژن. (۱۳۷۹). به خاطر یک مشت دلار، مجله اقتصاد ایران. ماهنامه اقتصادی و مالی بین‌الملل، سال دوم، شماره ۱۶، خرداد ۱۳۷۹، صفحات ۴۲-۴۱.
- بیدآباد، بیژن. (۱۳۷۹). تصمیم‌سازی با قدرت پول. مجله اقتصاد ایران، ماهنامه اقتصادی و مالی بین‌الملل، سال دوم، شماره ۱۶، خرداد، صفحات ۴۵-۴۲.
- بیدآباد، بیژن. (۱۳۷۹). نگاهی کوتاه به برخی از مظاهر اقتصاد پنهان. مجله تازه‌های اقتصاد، ماهنامه علمی، اقتصادی و بانکی. مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۸۷ فروردین، صفحات ۱۳-۱۱.
- بیدآباد، بیژن. بیدآباد، فرانک. (۱۳۷۶). الگوی اقتصادسنجی کلان ایران، ویرایش چهارم، مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مرداد.
<https://www.bidabad.ir/doc/mac-model-ver4-detail.pdf>
- بیدآباد، بیژن. بیدآباد، فرانک. (۱۳۷۷). الگوی اقتصادسنجی کلان ایران: شبیه‌سازی و پیش‌بینی، ارائه شده به همایش: مدل سازی برای اقتصاد ایران. چاپ شده در مدل سازی اقتصاد ایران، گردآورنده: دکتر محمدجعفر مجرد، معاونت اقتصادی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، صفحات ۱۲۷-۲۳۲.
<https://www.bidabad.ir/doc/mac-model-ver4-kholaseh.pdf>
<https://www.bidabad.ir/doc/mac-model-ver4-slides.pdf>
- بیدآباد، بیژن. پناهی. (۱۳۷۹). ساماندهی شرکت‌های دولتی در لایحه بودجه ۱۳۸۰ (همسنجی مصوبات قانون برنامه سوم توسعه و لایحه بودجه ۱۳۸۰)، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر برنامه و بودجه، کد گزارش ۵۸۹۵-۱۶۰.
- بیدآباد، بیژن. مجلل. (۱۳۷۹). تنظیم انحصارات و رقابتی کردن فعالیت‌های اقتصادی در لایحه بودجه ۱۳۸۰ (همسنجی مصوبات قانون برنامه سوم توسعه و لایحه بودجه ۱۳۸۰). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر برنامه و بودجه، کد گزارش ۵۹۰۶-۱۶۰.
- بیدآباد، بیژن، مجلل. (۱۳۷۹). واگذاری سهام و مدیریت شرکت‌های دولتی در لایحه بودجه ۱۳۸۰ (همسنجی مصوبات قانون برنامه سوم توسعه و لایحه بودجه ۱۳۸۰). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر برنامه و بودجه، کد گزارش ۵۹۰۳-۱۶۰، ۱۳۷۹.

- بیدآباد، بیژن. (۱۳۷۳). ارتباط اجزاء منابع و مصارف بانک‌ها با بخش‌های پولی، ارزی و مالی و مغایرت‌های موجود در گزارش اقتصادی و تراز نامه بانک مرکزی. تهران: معاونت امور اقتصادی، وزارت امور اقتصادی و دارایی. <https://www.bidabad.ir/doc/moqayerat.pdf>
- بیدآباد، بیژن. (۱۳۷۸). بررسی اجمالی الگوی اقتصادسنجی کلان برنامه پنجساله سوم توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دفتر بررسی‌های اقتصادی. تجدید نظر و چاپ مجدد آن در مجله تازه‌های اقتصاد، ماهنامه علمی، اقتصادی و بانکی. مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۸۷، فروردین ۱۳۷۹، صفحات ۴-۷.
- بیدآباد، بیژن. (۱۳۷۹). عملیات بانکداری بدون ربا و بی‌انضباطی مالی در نظام بودجه ایران، مجله بانک و اقتصاد، شماره ۱۱، شهریور، صفحات ۱۶-۲۲.
- بیدآباد، بیژن. (۱۳۸۲). نگاهی کلی به یارانه‌ها در ایران از ابعاد اقتصادی و فقهی. مجله تازه‌های اقتصاد، شماره ۱۰۰. <http://www.bidabad.ir/doc/yaraneh.pdf>
- پیام بانک. شماره ۳۴۱، هفته چهارم خرداد ۱۳۸۱.
- توماس. جی. جی.، ریسکاویچ، رائل و سیستو، وینچزو. (۱۳۷۴). اقتصاد غیررسمی. ترجمه و نگارش منوچهر نوربخش و کامران سپهری، تهران: مؤسسه تحقیقات پولی و بانکی، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.
- دفتر مطالعات برنامه و بودجه. (۱۳۸۱). بودجه‌ریزی در ایران: مسائل و چالش‌ها. تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- رئیس دانا، فریبرز. غروی نخجوانی، احمد. (۱۳۸۰). بازار مصرف مواد مخدر در ایران و تهران، فصلنامه علمی رفاه اجتماعی، شماره ۱، پائیز، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی.
- رئیس دانا، فریبرز. غروی نخجوانی، احمد. (۱۳۸۰). مواد مخدر در ایران. تهران: مؤسسه تحقیقاتی میان منطقه‌ای جرم و عدالت، سازمان ملل متحد.
- روزنامه حیات نو اقتصادی. (۱۳۸۲، مهر ۱۶).
- سلطانی، احسان. (۱۳۸۱). صنایع نساجی و خودروسازی، حال و آینده. نشریه اتاق بازرگانی و صنایع و معادن. ۳ تیر.
- گزارش تحقیق و تفحص مجلس شورای اسلامی در قاجاق چای. (۱۳۸۲، خرداد ۲۱). روزنامه حیات نو اقتصادی. صفحه ۴.
- گزارش هیات مدیره به بیست و پنجمین مجمع عمومی سالیانه صاحبان سهام شرکت سرمایه گذاری ملی ایران. (۱۳۸۱). ۱۹ اسفند.
- مؤسسه عالی بانکداری ایران. (۱۳۸۲). ویژه‌نامه چهاردهمین همایش بانکداری اسلامی، تهران: بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه عالی بانکداری ایران.
- متین، م. (۱۳۸۱). ماهنامه مهندسی، اقتصادی و خبری پیام فردا، شماره ۲۷، آذر. صفحه ۵.
- مرکز آمار ایران. سالنامه آماری کشور. سال‌های مختلف.
- نخجوانی، سید احمد. (۱۳۸۰). اقتصاد مصرف چای، اولین همایش اقتصاد چای. تهران: دانشگاه تهران. اردیبهشت.
- هفته نامه برنامه، سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی. حیات نو اقتصادی. (۱۳۸۲، تیر ۱).
- کمیته امداد امام خمینی. گزارش‌های آماری، سال‌های مختلف.